

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

GRAFİK TASARIM ANA SANAT DALI

**GÖRSEL İLETİŞİM AÇISINDAN SAYMALI TAŞ KAYA
RESİMLERİNİN ETKİSİNDE TANITIM AFİŞİ UYGULAMA
ÖRNEKLERİ**

Kalbübü SULTANBEKOVA

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Yusuf KEŞ

ISPARTA 2018

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GRAFİK TASARIM ANASANATDALI

Bu tez 19/03/2018 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından Oy Birliği/Oy Çoğunluğu ile Kabul Edilmiştir.

DANIŞMAN

Doç. Yusuf KEŞ

İmza:

ÜYE

Doç. Dr. Mehmet ÖZKARTAL

İmza:

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Mehmet SAĞ

İmza:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ
SDÜ Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü

Bu çalışma.....tarafından desteklenmiştir.

Proje No:

T. C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları aldığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (19/03/2018).

Kalbubu SULTANBEKOVA

SUNUŞ

Lisansüstü eğitimimde büyük katkıda bulunan, araştırma sürecinde doğru yönlere yönlendiren, büyük bir sabırla danışmalığımlı yürüten değerli hocam Doç. Yusuf KEŞ'e, çalışmanın akademik kurallara uygun hale getirmesine dair yardımlarından dolayı Öğr.Gör.Dr. Safa KIRVELİ'ye, Arş.Gör. Minure YILDIZ'a, araştırma konuma dair güzel eleştirileri ile katkıda bulunan Dr.Öğr.Üyesi. Mehmet SAĞ'a, anlayış ve desteklerinden dolayı sevgili aileme çok teşekkür ederim.

Kalbübü SULTANBEKOVA

Isparta, 2018

**GÖRSEL İLETİŞİM AÇISINDAN SAYMALI TAŞ KAYA
RESİMLERİNİN ETKİSİNDE TANITIM AFİŞİ
UYGULAMA ÖRNEKLERİ**

ÖZET

Kalbübü SULTANBEKOVA

Süleyman Demirel Üniversitesi,

Güzel Sanatlar Enstitüsü, Grafik Ana Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Yıl:2018, Sayfa:77

Danışman: Doç. Yusuf Keş

Görsel iletişim açısından Saymalıtaş kaya resimlerinin (petrogliflerinin) etkisinde tanıtım afişi uygulama örnekleri konusunun işlendiği bu çalışmada, öncelikle insanlığın ilk görsel iletişim kaynakları incelenmiş, konu ile ilgili literatür araştırmalar yapılmıştır. Bu görsel iletişim araçlarının petroglifler ile olan bağlantısı olup olmadığı bulunmaya çalışılmıştır. Elde edilen bilgilerden yararlanılarak "Görsel İletişim" başlıklı birinci bölümünde, iletişim, görsel iletişim ve görsel iletişimin tarihi yolculuğu ele alınmıştır. Görsel iletişim araçları üzerinde kısaca durulmuştur.

Bu çalışmanın ana konusu olan Görsel İletişim Aracı Olarak Saymalıtaş Petrogliflerinin İncelenmesi başlıklı ikinci bölümünde petroglif kavramı ve görsel iletişim ile olan bağlantıları incelenmiştir. İstenilen kaynaklar bulunamazsa da görsel iletişim ve petroglifler ile ilgili kaynaklardan yararlanılmıştır.

Türk dünyasında ve dünyada olan petrogliflerden söz edilmiş, Türk kültürüne olan etkisi ve değerlerinden bahsedilmiştir. Bu bölümde ayrıca Saymalıtaş petrogliflerinden bilinçli ya da bilinçsiz olarak etkilenen tasarımcıların çalışmalarından kısa bilgiler ile ele alınmıştır.

Uygulama bölümü olan üçüncü bölümde, Saymalıtaş petrogliflerinden esinlenilerek çalışılan "Saymalıtaş Tanıtım Afişi'nin" oluşumu anlatılmış, afiş ile ilgili denemeler ve uygulamalar sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Saymalıtaş, Petroglif, Görsel İletişim.

**THE APPLICATION SAMPLES OF INTRODUCTION BANNERS
FROM THE POINT OF VISUAL COMMUNICATION UNDER THE
INFLUENCE OF SAYMALYTASH ROCK DRAWINGS**

ABSTRACT

Kalbubu SULTANBEKOVA

Süleyman Demirel University,

Institute of Fine Arts, Graphic Department, MA Thesis

Year:2018, Pages:77

Advisor: Assoc. Yusuf KEŞ

First and foremost, this study deals with the issue of the application samples of introduction banners from the point of visual communication under the influence of Saymalytash rock drawings. The first visual communication tools of mankind have been investigated. It has been tried to find out whether these visual communication ways are connected with petroglyphs or not. In the first section titled "Visual Communication", the historical journey of intercommunication and visual communications were discussed as well as primary visual communication tools.

As the main subject of this research is the study of "Saymalytash Petroglyphs as a Visual Communication Tool", the concept of petroglyph and its connections with visual communication were examined. Inasmuch as the desired resources could not be found, there were used resources related to visual communication and petroglyphs.

In this research it has been mentioned about the Petroglyphs in Turkish world, the universal petroglyphs and their effects and values in Turkish culture. Also, this section comprises brief information and comprehension about the studies of the people whose works might have been subconsciously influenced by petroglyphs of Saymalytash.

In the third section, which is the application section, the formation of "Saymalytash Introductory Poster" inspired by the Saymalytash petroglyphs have been examined and the implementations related to the poster were presented.

Key words: Saymalytash, Petroglyph, Visual Communication.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	I
ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
GÖRSEL DİZİNİ.....	VI

I. BÖLÜM

GÖRSEL İLETİŞİM

GİRİŞ.....	1
1. İLETİŞİM KAVRAMI.....	3
1.2. GÖRSEL İLETİŞİM	6
1.2.1. Görsel İletişim Tarihi.....	7
1.2.2. Saymalıtış Görsellerinde Tasarım Öğeleri.....	9
1.2.2.1. Nokta	9
1.2.2.2. Çizgi	10
1.2.2.3. Biçim	11
1.2.2.4. Derinlik.....	12
1.2.2.6. Ton.....	13
1.2.2.7. Renk.....	13
1.2.3. Saymalıtış Petrogliflerinde Yer Alan Görsel İletişim Araçları.....	15
1.2.3.1. İşaret	15
1.2.3.2. Sembol.....	16
1.2.3.3. Piktogram	18
1.2.3.4. Damga.....	20

II. BÖLÜM

SAYMALITAŞ PETROGLİFLERİNİN GÖRSEL İLETİŞİM ARACI OLARAK İNCELENMESİ

2. PETROGLİF KAVRAMI	23
2.1. Türk Dünyasında Petroglifler	26
2.2. Saymalitaş Petroglifleri	29
2.2.1. İnsan - Doğa İlişkili Saymalitaş Petroglifleri	30
2.2.2. Ritüel ve İnanç İlişkili Saymalitaş Petroglifleri	38
2.2.3. Saymalitaş Görsellerinin Reklam ve Ticari Tanıtım Unsuru Olarak Kullanımı.....	44

III.BÖLÜM

UYGULAMA -KIRGIZİSTAN JELALABAD BÖLGESİ SAYMALITAŞ VADİSİ TANITIM AFİŞİ

3. KIRGIZİSTAN JELALABAD BÖLGESİ VE TARİHİ MİRASI SAYMALITAŞ.....	53
3.1. Saymalitaş Tanıtım Afişinde Kullanılan İmgeler	54
3.1.1. Geyik İmgesi	54
3.1.2.Boğa İmgesi.....	54
3.1.3. Kün Adam İmgesi	54
3.1.4. Gökyüzüne Uçan Şaman İmgesi	55
3.1.5. Tanrı İmgesi "Tündük"	55
3.2. Saymalitaş Tanıtım Afişi - Uygulama Çalışması.....	55
SONUÇ.....	72
KAYNAKÇA	73

GÖRSEL DİZİNİ

Görsel 1 İletişim Süreci.....	4
Görsel 2 Eski Türklerde "Tengri Tamgası"	10
Görsel 3 Saymalıtış Petroglifleri, Paralel Çizgiler	11
Görsel 4 Orhun Yenisey Yazıtları, "Ay" Okunan Damgasının Üç Değişik Şekli.....	12
Görsel 5 Saymalıtış Petroglifleri, Derinlik Yaratın Dairesel Çizgiler	13
Görsel 6 Fransa, Dordogne'daki Lascaux Mağarası, Boğalar Salonu	14
Görsel 7 Saymalıtış Petroglifleri, Su Kaynağını Gösteren İşaret ve Değişik Versyonları.....	16
Görsel 8 Saymalıtış Petroglifleri, Stilize Edilmiş Keçi Figürleri	18
Görsel 9 Saymalıtış Petrogliflerinin Piktogram Olarak Okunması	19
Görsel 10 Saymalıtış Petroglifleri, "Dünya" Damgası	21
Görsel 11 Baytış Damgası.....	22
Görsel 12 Saymalıtış Petroglifleri, Toplu Çalışma Sahneleri	31
Görsel 13 Saymalıtış Petroglifleri, Dağ Keçisi ve Geyik İçeren Av Sahnesi	32
Görsel 14 . Kazakistan, Damgalısay Petroglifleri, Geyik ve Dağkeçisi İçeren Sahneler.....	32
Görsel 15 Saymalıtış Petroglifleri, Farklı Biçimde Resmedilmiş Keçi Figürü	33
Görsel 16 Saymalıtış Petroglifleri, Damgalar	36
Görsel 17 Saymalıtış Petroglifleri, Cinsel İlişki İçerikli Sahneler	36
Görsel 18 Saymalıtış Petroglifleri, Paralel Çizgiler	37
Görsel 19 Saymalıtış Petroglifleri, Kün Adam.....	38
Görsel 20 Saymalıtış Petroglifleri, Göklere El Açmış İnsan Figürleri.....	40
Görsel 21 Saymalıtış Petroglifleri, Güneşin Tutulmasına Ok Atın İnsan Figürü.....	43
Görsel 22 Saymalıtış Petroglifleri, Tanrı Sembolü	45
Görsel 23 Kaynağı Saymalıtış düşünölen Çinlere ait Yin-Yang sembolü	45

Görsel 24 Saymalıtış Petroglifleri, "Tengri" Sembolü ve Farklı Versiyonları	46
Görsel 25 Saymalıtış Petroglifleri, Boğa Üstünde Güneş Başlı İnsan	47
Görsel 26 Saymalıtış Petrogliflerinden Kaynaklanan "Göçmenler Oyunu" Etkinliğinin Logosu.....	48
Görsel 27 Saymalıtış Petrogliflerinde, Tengri, Evren Damgası, Kalpak Üstünde Bulunan Kut Damgası	48
Görsel 28 "Diriliş" Dizisi, Moğol Şamanın Davulu, "Tengri" Sembolü	49
Görsel 29 Hacettepe Üniversitesinin Logosu.....	50
Görsel 30 Saymalıtış Petroglifleri, Geyik Figüründen Logo Çalışması. Aleksey Lısogorov	51
Görsel 31 Logo Çalışmasının Kart Vizitte Kullanılması. Aleksey Lısogorov.....	51
Görsel 32 "Çolpon Kurak" Eğitim Merkezini Temsil Eden Süs Eşyası.....	52
Görsel 33 Saymalıtış Tanıtım Afişi Tasarımı Eskiz Çalışmaları, Geyik İmgesi.....	56
Görsel 34 Saymalıtış Tanıtım Afişi Tasarımı Eskiz Çalışmaları, Boğa İmgesi.....	56
Görsel 35 Saymalıtış Tanıtım Afişi Tasarımı Eskiz Çalışmaları, Kün Adam İmgesi	57
Görsel 36 Saymalıtış Tanıtım Afişi Tasarımı Eskiz Çalışmaları, "Tengri" İmgesi ..	57
Görsel 37 Saymalıtış Tanıtım Afişi Tasarımı Eskiz Çalışmaları, Göklere Uçan Şaman.....	58
Görsel 38 Saymalıtış Tanıtım Afişi Tasarım Denemeleri, Kün Adam	58
Görsel 39 Saymalıtış Tanıtım Afişi Tasarım Denemeleri, Boğa.....	59
Görsel 40 Saymalıtış Tanıtım Afişi Tasarım Denemeleri, "Tengri".....	59
Görsel 41 Saymalıtış Tanıtım Afişi Tasarım Denemeleri, Şaman	60
Görsel 42 Saymalıtış Tanıtım Afişi Tasarım Denemeleri, Saymalıtış.....	60
Görsel 43 Saymalıtış Tanıtım Afişi Tasarım Denemeleri, Geyik	61

Görsel 44 Saymalıtaş Tanıtım Afişi Tasarımı İllüstrasyonu Son Eskiz Çalışması Dijital Ortamda Çizimi, Geyik.....	61
Görsel 45 Saymalıtaş Tanıtım Afişi Tasarımı İllüstrasyonu Son Eskiz Çalışması Dijital Ortamda Çizimi, Boğa	62
Görsel 46 Saymalıtaş Tanıtım Afişi Tasarımı İllüstrasyonu Son Eskiz Çalışması Dijital Ortamda Çizimi, Kün Adam	62
Görsel 47 Saymalıtaş Tanıtım Afişi Tasarımı İllüstrasyonu Son Eskiz Çalışması Dijital Ortamda Çizimi, "Tengri" Damgası	63
Görsel 48 Saymalıtaş Tanıtım Afişi Tasarımı İllüstrasyonu Son Eskiz Çalışması Dijital Ortamda Çizimi, Şamanlar.....	63
Görsel 49 Tanıtım Afişinde Yer Alan Orhun Yazıtları.....	64
Görsel 50 Saymalıtaş Petrogliflerinde Yer Alan Çizgilerin Stilize Edilerek Tanıtım Afişinde Kullanılması	65
Görsel 51 Tüm Tanıtım Afişinde Tipografi ve Logo Yerleşimi	66
Görsel 52 Saymalıtaş Tanıtım Afişi, Geyik Figürü Kullanımı	67
Görsel 53 Saymalıtaş Tanıtım Afişi, Boğa Figürü.....	68
Görsel 54 Saymalıtaş Tanıtım Afişi, Güneş Başlı İnsan Figürü	69
Görsel 55 Saymalıtaş Tanıtım Afişi, "Tengri" Damgası	70
Görsel 56 Saymalıtaş Tanıtım Afişi, Şaman Figürü	71

GİRİŞ

Kaya resimleri (petroglifler) insanlık tarihinde ilk görsel iletişim örnekleri olarak ifade edilebilir. Petrogliflerin farklı disiplinlerde incelenmesi, araştırma yapılması farklı yönleri de anlamamız açısından önem arz etmektedir. Geçmişten günümüze kaya, mağara resimleri değişik obje ve eserlerde kullanılan görsel iletişim araçları (damga, işaret, simge v.s) insanlığın gizemli bir sesi olarak günümüze kadar ulaşmış fakat bu sesin dinlenilmemiş olması uzmanlar tarafından bilinmektedir. İçerik olarak yeterli olmasına rağmen arka planı incelenmemiştir. Petrogliflerin tarihi kadar günümüzde grafik tasarımında kullanılması, petrogliflerin barındırdığı kültürün tanınmasında son derece önemlidir. Çünkü petrogliflerin ortaya çıktığı dönemler insanlık psikolojisini, inançlarını ve ilk entelektüel düşüncelerini içermektedir. Bu özelliklerden dolayı petrogliflerdeki görseller en az bir kitap kadar içeriğe sahiptir.

Çalışmanın amacı; üç bölümden oluşan bu çalışmanın amacı, petrogliflerin başlangıçtan bugüne kadar gelen yolculuğunu genel hatlarıyla anlatmak; görsel iletişimin ilk örnekleri olan petrogliflerin barındırdığı kültürün tasarım unsuru olarak yansımalarını, bulunabilen örnekleriyle ortaya koymak; barındırdığı kültürü tanıtmak, aktarmak ve bu bağlamda, Saymalıtaş petrogliflerindeki görsellerden faydalanarak tanıtım afişi yapmaktır.

Çalışmanın önemi; çalışma, petrogliflerdeki sembollerin, işaretlerin, piktogramların ve damgaların ciddi anlamda incelenmesi; ait olan kültürler tarafından gerçek anlamda değerlendirilmesi; petrogliflerde bulunan görsel iletişim araçlarının bugünlerde tasarım unsuru olarak sıkça kullanılması, kültürlerine, kimliklerine sahip çıkma bakımından önemlidir.

Çalışmanın kapsamı; bu çalışma, ilk görsel iletişim araçları incelenip, değerlendirilmesi; petrogliflerin görsel iletişime olan katkısının tespit edilmesini; görsel iletişim olarak petrogliflerin incelenmesini kapsamaktadır.

Çalışmanın sınırlıkları; petrogliflerin incelendiği bölümde sadece Türk kültüründeki önemli petroglif alanları hakkında kısaca bilgi verilmiş, görsel araçları kısmında Saymalıtaş'ta bulunan görsel iletişim araçlarıyla sınırlanmıştır. Saymalıtaş

petroglifleri bölümünde ise Kırgızistan, Jelalabad ilçesinde bulunan Saymalıtaş I ve Saymalıtaş II petroglifleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın yöntemi; çalışmada ilk olarak konuyla ilgili literatür kaynak taraması yöntemi kullanılmıştır. Kaynak taraması sırasında kaynaklar gruplara ayrılmış, arşivlenmiştir. Tezin teori bölümündeki bilgiler yazılı kaynaklar ve internet üzerinden alınan kaynaklardan faydalanılmıştır. Tezin uygulama bölümündeki çalışmada, bilgisayar ortamındaki çizim ve tasarım programlarından Adobe Illustrator programı kullanılmıştır.

I. BÖLÜM

GÖRSEL İLETİŞİM

1. İLETİŞİM KAVRAMI

İnsanlık için olmazsa olmazlardan olan iletişim kelimesinin kökeni Latince *communication* sözcüğünün karşılığıdır. Birbirlerine ortamlarındaki nesnelere, olayları, olgularla ilgili değişimleri haber veren, bunlara ilişkin bilgileri aktaran; yaşam deneyimlerinden kaynaklanan benzer duyguları taşıyıp bunları karşılıklı ifade edilen topluluk ya da toplum yaşamı içinde gerçekleştirilen tutum, yargı, düşünce ve duygu bildirişimine iletişim denilir (Oskay, 2015:23).

Emre Becer (2006:11) iletişimi, gönderici ve alıcı olarak adlandırılan iki insan ya da insan grubu/kitlesi arasında gerçekleşen bir duygu, düşünce, davranış ve bilgi alışverişi olarak tanımlamaktadır .

Bütün dünyadaki varlıklar iletişim kurabilme gücüne sahiptir. İnsanoğlunun ve diğer varlıkların iletişim kurma sebepleri beslenme ve üreme gibi hayati konulardır. İletişim konusunda insanları diğer varlıklardan ayıran şey, insanın kendisini ve çevresini daha iyi tanımasına ve başkaları ile uyumlu ilişkiler gerçekleştirmek için etkileşim kurabilme, yaşayan ve artık yaşamayan kişilerin miras olarak bıraktığı bilgilerinden yararlanmasıdır. Bu beceri, insanın iletişim gücü olarak nitelendirilmektedir (Demiray, 2003:3).

Buraya kadar ele alınan yapıyla iletişim, herkesin farkında olduğu ancak tam olarak tanımlayamadığı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak iletişim; "bir başkası ile konuşmak, günlük hayatta yer etmiş olan televizyon, bilgiyi yayma, giyiniş ya da saç biçimidir" gibi İnsan hayatının her alanı kapsamaktadır (Demiray, 2003:6).

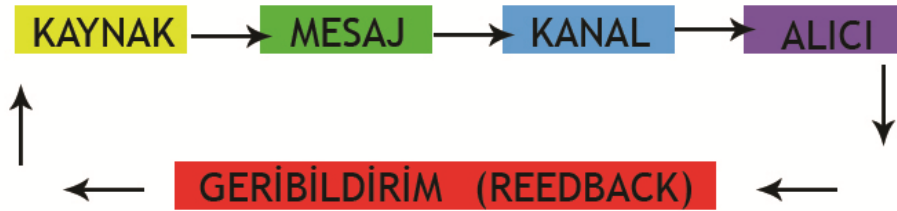
Aslında iletişim sözcüğü bir çok davranış biçimlerini kapsamaması nedeni ile "sevgi" sözcüğüne çok benzetilmektedir. Bu açıdan, sözcüğün en geniş anlamından, en dar ve en özel anlamına kadar ele alınan çok sayıda yayınlanmış iletişim tanımı bulunmaktadır.

Toplumbilim Terimleri Sözlüğü'nde iletişim şu şekilde geçmektedir:

" Düşünce ve duyguların, bireyler, toplumsal kümeler, toplumlar arası söz, el, kol, hareketi, yazı, görüntü vb. aracılığı ile değiş-tokuş edilmesini sağlayan toplumsal etkileşim süreci" (Demiray, 2003:8).

İletişim kavramının davranışlar açısından yapılan bir başka tanımında yapısal bazı farklılıklar görülmektedir: "İletişim sözcüğünü, işaretler ve semboller yoluyla gerçekleşen bir etkileşim olarak tanımlanabilir. Bir başka değişle iletişim, semboller yoluyla gerçekleşen bir etkileşim ve bağlı olarak etkileşimin alt başlığıdır" (Demiray, 2003:8).

İletişim, en basit düzeyde üç öğeye dayanır. İletiyi gönderen, iletiyi alıp açımlayan ve bu ikisi arasında iletinin gönderilmesinde kullanılacak bir iletişim kodlaması, bir iletidir. İletişim süreci ise beş unsur ve aşamadan oluşur. Gönderici, mesaj, iletişim aracı, alıcı (okuyucu/izleyici) ve mesajın alıcı tarafından algılanıp yorumlanma aşamasıdır (geribildirim=feedback) (görsel 1) (Oskay, 2015:23, Becer, 2006:14).

Görsel 1 İletişim Süreci

Ahmet Halit Yüksel'e göre, iletişim sürecinde yer alan, temel öğeler şunlardır: Kaynak, ileti, kodlama-kodaçma, oluk (kanal), alıcı, etkileme ve yansıma (feed - back) (Demiray, 2003:9).

Kaynak: Basit anlamda kaynak, iletişim sürecini başlatan, iletiyi gönderen öğedir.

İleti (Message): İleti kaynaktan alıcıya gönderilen bir uyarı, bir düşünce, duygu, kanı ya da bilginin kaynak tarafından kodlanmış halidir.

Kodlama (Encoding) - Kodaçma (Decoding): Kodlama bir bilginin, düşüncenin, duygunun veya kanının iletme uygun ve hazır bir ileti (message) biçiminde dönüştürülmesidir. Kodaçma (decoding) ise, alıcıya ulaşan ve alınan bir uyarının başka değişle iletinin yorumlanarak anlamlı bir biçime sokulması.

Oluk (Kanal): İletişim süreci içerisinde oluk (kanal-channel), kaynağın kodladığı iletinin fiziksel iletimiyle ilgili olan ögedir. Tanımlarsak; oluk, iletiyi kaynaktan alıcıya götüren araçtır.

Alıcı (Hedef): İletişim sürecinde alıcı, kaynağın gönderdiği iletiye hedef olan kesimdir.

Yansıma (Besleyici Yankı-Geri Besleme- Feed-Back): İletişim sürecinde yansıma (feed-back) en basit biçimi ile kaynağın alıcıdan aldığı tepkiler olarak tanımlanabilir. Ancak bu tanımı daha açık bir yapıya kavuşturmak gerekir. Yansıma, alıcı kesimin kaynağın iletisine verdiği yanıtıdır.

İletişim insan etkinliklerinin ayrılmaz parçasıdır. Nerede bir insan etkinliği varsa, iletişim bir zorunluluğu, ayrıcalığı, önceliği vardır. İnsan yaşamının sürdürülmesi, gerçekleştirdiğı süreçle ilişkilidir. Malların üretimi, dağıtımı, dolaşımı gibi pazar ilişkileri iletişimin alanına girer. Düşüncelerin üretimi, dağıtımı, dolaşımı da iletişim kavramının kapsamı içindedir. İletişim insan ilişkilerin süre giden bir parçasıdır gerçek zaman ve uzayda yer alan toplumsal bir olgudur. Bu nedenle iletişimin toplumsal, tarihi ve kültürel, siyasal alanlar içinde anlamlandırılması gerekir (Keş, 2001:4).

İletişim araçlarını türlerine göre genel bir sınıflama yapıldığında, şu bakışlar altında toplanabilir. İletişim Araçları Türleri:

1. Sözel,
2. Sözsüz,
3. Görsel iletişim araçları,
4. Dokunsal iletişim araçları (Şenyapılı, 1996:4)

Sonuç olarak iletişim kavramı; süreç, etki, düşünce, haber, duygu, ifade, anlam, mesafe, temel eğitim becerileri gibi birçok kavramı içeren karmaşık ve çok boyutlu bir süreci kapsamaktadır (Demiray, 2003:8).

1.2. GÖRSEL İLETİŞİM

Anonim olarak bilinen "Bin kere duymaktansa bir kere görmek var" ata sözü ile görme duygusunun önemi asırlar önce vurgulanmıştır. İster tarih öncesinde olsun ister günümüzde "görme konuşmadan önce gelmiştir" (Keş, 2001:16). İnsan, çevresi ile olan ilişkilerin önemli bir bölümünü görsel yolla sağlar. İngiliz filozof ve araştırmacı John Locke'un araştırmalarında;

%1 deneyerek,

%2 dokunarak,

%4 koklayarak,

% 10 duyarak,

% 83 ise çevresini gözlemleyerek öğrenmektedir (Uçar, 2014:61).

Galileo görme gücünü, "insan uygarlığa soru sorma ile adım attı. Soru sorabilmek için ise görmek ve sezme lazımdır¹" diyerek vurgulamaktadır.

Görsel iletişim, işaret, piktogram ve semboller aracılığıyla insanlar arasında söze gerek duymaksızın gerçekleştirilen iletişim türüdür. Görsel iletişimin temelini oluşturan görme yeteneği algılamada önemli rol oynamaktadır (Yazar, 2012:1306).

İletişim kurmada en önemli öğelerden biri dildir. Ancak insanın dünyayı, farklı bir kültürü algılayabilmesi için kaç tane dil öğrenmesi gerekir? Dünya üzerinde pek çok dil ve diyalekt olduğu göz önünde bulundurulursa, sözel iletişim belki daha sınırlı gelebilir, iletişim açısından daha evrensel boyuta sahiptir (Uçar; 2014:16). Bu konuda Atalayer (1994:135), "Görsel estetik iletişim, bir yanılla "genel" iletişimdir. Çünkü birden fazla bireye etki eder".

İletişim biçimleri insan gereksinimlerine göre değişiklik göstermektedir. Bazen iletişim, sözlü iletişim olarak adlandırılan konuşma ile sınırlı bir iletişim yöntemi kullanılabilir. Ancak sözlü iletişim sırasında yanlış anlama ve düşünceleri unutabilme gibi olasılıklar sebebiyle kimi zaman yetersiz kalabilir. Bu nedenle düşünce ya da kavramın kaydedilmesi için ise imgelerin kullanımı gerekmektedir (Demiray; 2003:245).

¹Detaylı bilgi için <http://filosofedu.ru/>'a bakınız

Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesi sebebi ile insanların hayattan geri kalmaması için gündemde olma mecburiyeti ortaya çıkmaktadır. Bu sorunu gidermek için görsel iletişim etkili rol oynamaktadır. Örneğin, Hindistan kıtasında 14 dil, 1600 den fazla lehçe konuşulmakta, 682 milyon insanın %60'ı okuma yazma bilmemektedir. İşte bu yüzden, kamuya açık alanlarda, tren istasyonlarında, hastanelerde ve trafikte pek çok sorun ortaya çıkmakta, karışıklıklar meydana gelmektedir. Bu karşılıklara engel olmak ve iletişimi kolaylaştırmak için Hindistan'da da işaretler sistemi geliştirme çabaları ortaya çıkmıştır (Başer, 1994:5).

Üzerinde 100'den fazla dil ve 5000 dolaylarında diyalektin kullanıldığı bir dünyada, görsel iletişim belki en hızlı ve kolay iletişim biçimidir. Bu nedenle görsel iletişim, toplumsal ve bireysel yaşantının ayrılmaz bir parçası haline gelmeye devam etmektedir. Günlük hayatta bütün etkinlik alanlarında görsel iletişimin uygulandığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda görsel iletişimin yoksulluğu kaos ve kargaşa ortaya çıkaracaktır (Başer, 1994:7; Uçar, 2014:60).

1.2.1. Görsel İletişim Tarihi

Görme duygusu insanoğlunun en önemli duygularındandır. Çevredeki nesnelere, olayları, durumları önce görerek tanımlar ve sonra anlamaya çalışılır. İnsanoğlu bu özelliğini geliştirmek için on binlerce yıl harcamıştır (Uçar, 2004:17).

Görsel iletişim çabaları M.Ö.15 binli yıllara, eski mağara resimlerine kadar dayanmaktadır. Bu ilk görsel iletişim unsurları, o günün av sahneleri ve heyecan verici olaylar gibi günlük yaşamda karşılaştığı anları resmetmektedir. Günümüze değin, ilkel insandan modern insana kadar amacı ne olursa olsun görsel iletişim faaliyetlerinin temelinde mesaj verme ortak kaygısı yer almaktadır (Arıkan, 2008:20).

İnsanoğlu sosyal bir varlık olduğundan iletişimsiz hayatını sürdüremez. Bunu kişinin fizyolojisi gerektirir. İnsanoğlu iletişim kurmak için her zaman farklı yöntem ve kanalları aramakta (Novojenov, 2012:12). Örneğin, insanlar ateş ve dumanla, kayalara, ağaçlara işaretler kazıyarak, bedenlerine ve yüzlerine boyalar sürerek

içinde buldukları durumu birbirine anlatmaya çalışmışlardır. Örneğin, Azil² kültürü çakıl taşlar üzerine çizdikleri ilginç şekiller birer görsel iletişim unsurudur. Çizgi, zikzak, çapraz, nokta gibi şekiller o kültürün insanları için, "Dikkat, Sahiplidir Girilmez" gibi anlamlar içeren görsel mesajlar içermektedir (Başer, 1994:7). Görsel anlatım denilen bu iletişim dilinin ilk örnekleri olan mağara dönemindeki resim veya şekiller o zamanki insanlar arasında anlaşmayı sağlamaktaydı (Yazar, 2012:1308).

Dünyanın bir çok yerinde mağara resimleri bulunmaktadır. Bunların hangisinin daha erken tarihli olduğu tartışılır, ancak görsel iletişimin ilk örnekleri olduğu kesindir. Mağara resimlerinin çevresinde bir takım çizgiler bulunmaktadır. Çevresindeki nokta ve çizgilerin kimi zaman üst üste binmelerinin güç adına oluşturulmuş sihirli işaretler olabileceği ya da gençlere avlanma metodları konusunda eğitim verdikleri düşünülmektedir (Uçar, 2014:18,19). "Görsel iletişim, varlığın ve yaşamın özüne, yaşama nesli devam ettirme gerekliliklerine, bio ve psiko yaşamın doyurucu üretimine ait "estetik" bilginin iletimidir" (Atalayer, 1994:134).

Bilindiği kadarıyla MÖ 15000'lere dayanan insanoğlunun görsel macerası, insanın binlerce yıldır zenginleşen iletişim boyutunda önemini her geçen gün arttırarak sürdürmektedir. İnsanın imgeler ile var olan bu serüveni günümüzden yaklaşık 5000 yıl önce yazının bulunmasıyla, daha sonra fotoğrafın ortaya çıkmasıyla inanılmaz güce sahip olmuştur (Uçar, 2014:86).

Göze görünen hemen hemen her şeyi içine alan görsel iletişim, kendi içinde çok değişik dalları olan geniş bir konudur. "1960'lı yıllarla birlikte gelen yeni eğilim ve akımları arasında sanat didaktiği öneren akım da bulunmaktadır" (Yazar, 2012: 1306).

Günümüzde görsel iletişimi sağlayan semboller, evrensel boyutlar kazanmış, hızla gelişen teknoloji ve her geçen gün yeni boyutlar kazanan insanlar arası ilişkiler, globalleşme sürecinde işaretlerin daha sistematik hale getirilmesini zorunlu hale

² Azil kültürü aslında İspanya'dan türediğine inanılır. Bu konuda Mircea Eliade'nin tespiti çok doğrudur. İspanyol levanti'nda bulunan mağara resimleri ile azil kültürünün boyalı çakıl taşları benzer nitelikler taşır. Sierra Morena kayalık duvarlarına çizilen insan figürlerinin anlamıyla azil kültürünün boyalı taşlarındaki insan figürü anlamı aynı gibidir. Bunlar ya bir yazının unsuru ya da büyülü işaretler sayılan fallus simgeleridir. Aslında prenelerde gözüken bu kültürün izlerini İspanya'da hatta daha da uzağa giderek Avustralya'nın aran dalarında da bulunmaktadır (<https://eksisozluk.com/azil-kulturu--4190451>).

getirmiştir. 1900'lü yıllarda başlayan ortak dil çalışmaları sosyologlar, uzmanlar ve grafikçiler tarafından önemsenmiştir (Yazar, 2012: 1309).

1.2.2. Saymalıtış Görsellerinde Tasarım Öğeleri

Tasarım elemanları tüm görsel sanatlar alanı için geçerlidir. Bazı kaynaklarda "tasarım öğesi" olarak da vurgulanmaktadır (Arıkan, 2008:11). Öğeler, doğasal kökenli olup, her sanatçının biçim örgütlenmesinde kullandığı vazgeçilmez ve olmazsa olmaz elemanlarıdır. Geçmişten geleceğe, biçim örgütlenmesini sağlayan öğeler somut olup, doğada kendi yapılaşmasında mevcuttur. İnsan, doğayı kavrama ve kavramlaştırma yeteneği ile, estetik dilin öğelerini, var olandan almış ve sanat eserinin biçimlenmesinde bunları kullanmıştır. Öğeler olmadan hiç bir biçim yaratılmamaktadır (Atalayer, 1994:66- 67).

Saymalıtışlar ilkel görsel iletişim aracı ve sanat nesnesi olarak, aynı günümüzdeki gibi tasarım öğelerini buldurmaktadırlar. Bu bağlamda tasarım öğeleri Saymalıtış görselleri üzerinden anlatılmaya çalışılacaktır.

1.2.2.1. Nokta

Nokta, görsel iletişimin en basit ünitesi olmasına rağmen görsel okuryazarlık dünyasında en büyük önemi taşır. Bir nokta tek başına olduğunda doğrudan dikkatimizi çeker. Aynı zamanda verilen bir kompozisyonda bir uyum ve vurgu sağlar. Tanımlı bir eksen üzerine yerleştirilen nokta görsel bir uyum duygusu yaratır. Bu yarı bilinçsiz süreç sabit bir kompozisyon hissi verir. Doğal çevrenin uzağında kalan uzak bir nokta enerjik ve uyumlu bir kompozisyon yaratır aynı zamanda da gözü çeker. Bu görsel çekimi şiddetlendirir. Seri noktalar ise, sadece imajı yaratmakla kalmaz, diğer görsel kompozisyonların da çeşitlenmesini sağlar (Demiray, 2003:246,247).

İlk görsel iletişim örnekleri olan petrogliflerde nokta içeren tarihi damga, güneş veya ay tilgeninin etrafında toparlak yıldızların dizilmesinden oluşmuş, hem kuşan işaretleri arasında, hem proto-Türk Chü-ch'u veya Tabgaç devri Turfan eserlerinde mevcuttur. Batı Türk devrine kadar Türkistan'da görülmektedir (Görsel 2) (Esin, 2003:85).

Görsel 2 Eski Türklerde "Tengri Tamgası"

1.2.2.2. Çizgi

Tasarım eyleminin vazgeçilmez elemanı çizgi, yüzeylerin kesişmesi veya noktaların birleşmesi ile oluşur. En ve derinliği olmayan, uzunluğu olan tek boyutlu bir elemandır. Çok tekrarlanan çizgiler doku üretebilir ve değer/ton yaratabilirken, biçimin dış konturlarını da belirleyebilir. Çizgi kendi güzelliğini yansıtır, alanı böler yada sınırlar, sembol oluşturabilir, konturları oluşturabilir, yön yaratabilir, ton oluşturabilir, düzen veya desen oluşturabilir (Arıkan, 2008:11).

Çizgi; düz ya da kıvrımlı, kalın ya da ince, sürekli ya da kesik, grenli ya da keskin özelliklere sahip olabilir. İki görsel unsur arasında konulacak bir çizgi, izleyicilere bunları optik olarak ayırması gerektiğini bildirir. Çizgiler, karakterlerine ve konumlarına bağlı olarak bazı mesajları da iletirler: Yatay çizgi: Durgunluk, Düşey çizgi: Saygınlık, Diyagonal Çizgi: Canlılık, Kıvrımlı Çizgi: Zarafet (Becer, 2006:56, 57).

İnsanlık tarihinin geçmişine bakıldığı zaman yazı 5000 yıl, resim ise 10.000 yıllık geçmişe sahiptir. Görüldüğü gibi insanoğlu yazıyı keşfederken çizgiyi kullanmıştır (Görsel 3) (Şahin, 2008:27).

Görsel 3 Saymalıtış Petroglifleri, Paralel Çizgiler

1.2.2.3. Biçim

Birçok çizginin bir arada bulunuşu, tek bir çizgi içindeki dönüş ve kıvrımlar ile değişik tonların oluşturduğu yüzeyler; bir tasarımda biçimi oluşturur (Becer, 2006:62). Yani biçim, çizgi, renk ve tonlardan oluşan yüzey olarak açıklanabilir. Örneğin, "kare" bir şekildir, kare şekil özelliği ile kitap, TV, pano, tablo gibi değişik nesnelere anlatılabilir. Ama kare şekline bir içerik yüklendiği zaman değişik nesnelere anlatılabilir (Arıkan, 2008:15; Demiray, 2003:248).

Ellen Lupton ve Jennifer Cole Philips'e göre biçim, çizgi yardımı ile oluşturulan kapalı alandır (Sorgunalp, 2017:21).

Biçime en iyi örneklerden biri Saymalıtış petrogliflerindeki dairedir. Aynı zamanda Orhun ve Yenisey bölgesinde VII-VIII yüzyılda taşa oyulan, Türkçe yazılarda ay olarak okunan damgadır (Görsel 4) (Esin, 2003:85).

Görsel 4 Orhun Yenisey Yazıtları, "Ay" Okunan Damgasının Üç Değişik Şekli

1.2.2.4. Derinlik

Eğer insanlar tek göze sahip olmuş olsaydı, mağara duvarlarına resim için nokta, çizgi ve şekillerden oluşturdukları karmaşık çizimlere gereksinim duymayabilirdi. İki gözümüz olduğu için doğal olarak üç boyuttan ziyade üç boyutlu görülebilmektedir. Hatta gerçekte düz bir zemindeki görsel sunumları bile derinlikli algılanabilmektedir.

Derinlik hacim ile ilişkindir. Bir şekil belli bir hacme sahip olduğunda aldatıcı büyüklük ve genişlik gösterir. Beş tane derinliğe sahip hacimli formlar vardır bunlar: küp silindir, küre, piramit ve konidir. Uzayda bir ekseninde yer alan bu formlar bir hacme sahiptir. Her bir form düzlemdeki suretlerine benzer mesajlar aktarırlar (Demiray, 2003:249).

Derinlik içeren imge Saymalıtış petrogliflerinde yer almaktadır. Çizgilerin labirent şeklinde tekrarlanması derinliği yaratmaktadır (Görsel 5). Merkeze ulaşmak ya da Yüce olana ulaşmanın ne kadar tehlikeli ve zor olduğunu anlatmaktadır. "Labirentteki gezintiler, kendi benliğine, varlığın merkezine giden yolu arayan kişinin karşılaştığı zorluklar ve diğer bir çokları" (Eliade, 1994:31).

Görsel 5 Saymalıtaş Petroglifleri, Derinlik Yaratan Dairesel Çizgiler

1.2.2.6. Ton

Ton birkaç şekilde elde edilebilecek elemandır. Genel olarak siyah, grinin tonları ve zıt renklerle ana renklerin karışımı ile elde edilen tonlara rastlanmaktadır (Demiray, 2003:249). Gri tonları genelde görsel imgenin yarım tonu çoğaltma tekniğiyle tamlanması yöntemiyle elde edilmektedir. Ton ve çizgi; tasarımda kontrast oluşturan elemanlardır (Becer, 2006:57).

Ton yüzeylerin açıklık koyuluğu ile ilgilidir. Vurgu arttırmak, ilgi merkezi yaratmak ve üç boyutluluk etkisi yani hacim vermek amacıyla kullanılabilir. Ton değeri yüzeyde kullanılabilir gibi çizgi gibi diğer tasarım elemanlarında da kullanılabilir. Değer, herhangi bir rengin açık-koyu tonlarıdır (Arıkan, 2008:12).

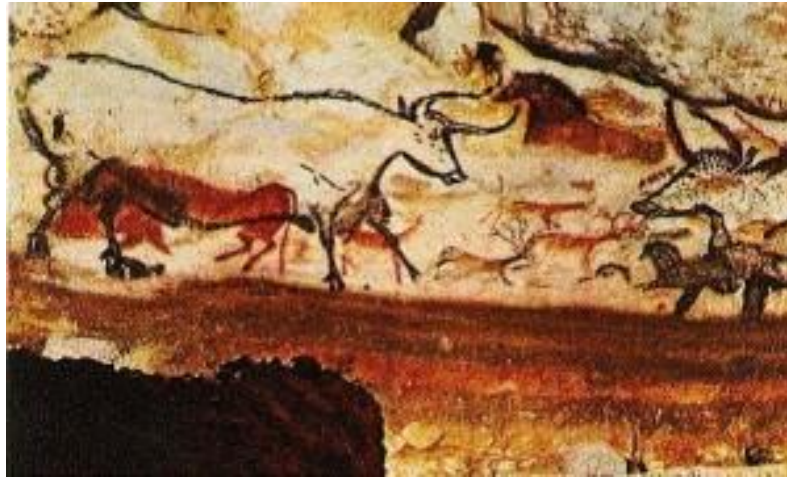
1.2.2.7. Renk

Işıkla birlikte ortaya çıkan renk kavramı, izleyenlere bir çok farklı duygular uyandırır. Renk insan deneyiminde önemli bir algısal ve kavramsal yere sahiptir.

Görsel bilinci uyandıran ve tepki verme durumuna hazır hale getiren bir uyarıcı olarak işler. Rengin algılanması görsel sürecin tek başına en güçlü duygusal yanı olduğundan, görsel bilgiyi ifade etmek için kullanılabilir çok büyük avantaja sahiptir. Bunların bir bölümü kişisel, bir bölümü ise genellenebilir duygulardır. Sıcak renklerin uyarıcı, soğuk renklerin ise gevşetici ve dinlendirici olması, genellenebilir duygulara iyi bir örnek oluşturur (Arıkan, 2008:12; Becer, 2006:57).

Renk, sözsüz iletişimin yani görsel iletişimin en doğrudan biçimidir ve başka bir tasarım öğesinin yapamayacağı şekilde düşünce ve duyguları temsil etmek için kullanılmaktadır. Renkler anlamlarıyla birlikte dirler, buna verdiğimiz tepki de kültürel çağrışımlar, eğilimler, yaş ve bireysel tercihlere dayanmaktadır. Renk, izleyiciyi yönlendirmekte ve sunulan bilgiye karşı nasıl tepki vermesi gerektiği konusunda yönlendirmekte ve sunulan bilgiye karşı nasıl tepki vermesi gerektiği konusunda bilgilendirmektedir (Sorgunalp, 2017:24).

İnsanlığın renk kullanma yeteneği günümüzden yaklaşık 35.000 yıl önce başlamıştır. Örnekleri Fransa'da Lascaux mağarasında bulunmaktadır (Görsel 6). İlk insanların boya elde etmek için belli bir bilgi birikimini gerektmekteydi. Boya yapımında kullanılan maddeler (pigmentler) ve mineral dolgu maddeleri, Üst Paleolitik insanlarla özenle seçilerek, özel bir karışım oluşturmak üzere 5-10 mikrona dek inceltiştir. Siyah boya, tahmin edilmiş olduğu gibi, odunkömürü ve mangan dioksiti (Sezer, 2012:4).

Görsel 6 Fransa, Dordogne'daki Lascaux Mağarası, Boğalar Salonu

1.2.3. Saymalıtaş Petrogliflerinde Yer Alan Görsel İletişim Araçları

Görsel iletişim, sözcükler olmadan mesaj verebilen evrensel bir güce sahiptir. Etkili iletişim aracı olan sözsüz iletişim³'in temel araçları; işaret, sembol, piktogram ve damgadır.

Görsel iletişim kapsamlı bir konudur. Günlük hayatta etrafımız görsel iletişim araçları ile doludur. Ancak bu çalışmada Saymalıtaş petrogliflerinde bulunan görsel iletişim araçları ile sınırlanmıştır.

1.2.3.1. İşaret

Bir düşünceyi, bir kavramı anlatmak, varlığını belirtmek için yapılan hareket, resim veya yüz ifadesidir. İşaret, nişan, belirti, belli bir iz olarak tanımlanabilir, herhangi bir anlamlı davranış şeklidir (Yazar, 2012:1310).

Tevfik Fikret Uçar'a göre (2014:24) işaret; bir durumu, eylemi ya da bir olayı işaret eden görsel elemandır. İşaretler doğrudan ve kesin çözümlenmelerle mesajını iletir. İşaret ve sembol kimi zaman birbirinden ayrılması zor olabilir. Hatta bir işaret bir sembole dönüştürülebilir veya kullanım yerine göre sembolik bir nitelik taşıyorsa sembol olarak değerlendirilebilmektedir.

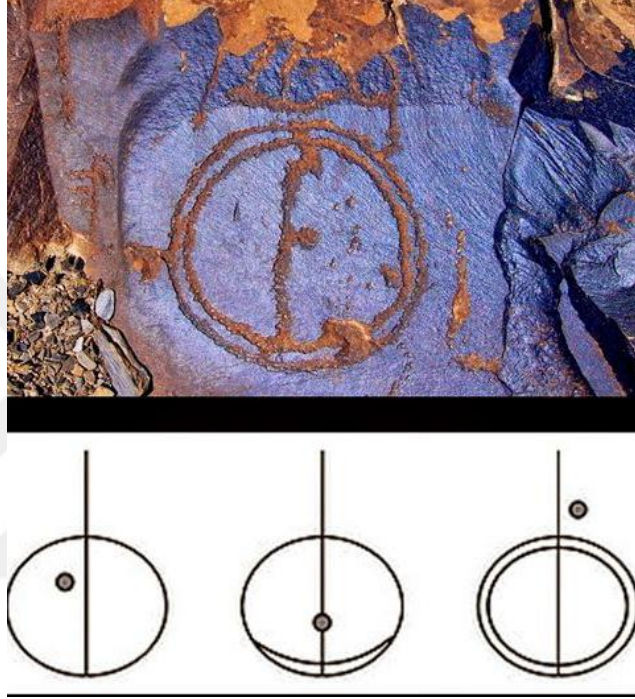
Bu tür görsel bildirişim sistemleri, bugün olduğu gibi toplumların tarihsel geçmişlerinde de önemli yer almıştır. Birinin varlığını belirtmek için öksürmek ya da dağın tepesinde dumanla verilen kesik kesik işaretler buna örnektir. Kimi zaman bir renk ya da ilave bir öge ile işaretlerin farklı anlamlar farklı şeyleri işaret etmesi mümkündür (Uçar, 2014:23; Başer, 1994:9). Örneğin, eskiden Kırgızlarda kırmızı başörtülü kız daha evlenmemiş genç kızı, beyaz başörtü yeni gelini, siyah başörtü ise kocasını kaybetmiş acılar içindeki kadını işaret etmişken bunlar farklı ülkelerde farklı şeyler ifade edebilir.

İşaretler, üç grup olarak incelenmiştir ; "Benzeyen İşaretler" (ikonlar), "Alamet İşaretleri" (Belirtiler) ve "Anlaşmalı İşaretler" (Semboller). Benzeyen işaret ya da ikonlar, bir kişinin fotoğrafı fiziksel olarak o kişiyi temsil ettiğinden ikonik bir göstergedir. İkon, Ortodoks geleneğinde kutsal bir kişinin duvara resmedildiği

³ Sözsüz iletişim, konuşulan dilin dışında, jestler, mimikler ya da diğer dilsel olmayan işaretler aracılığıyla ifade edilen iletim biçimleridir. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Sözsüz_iletişim).

görüntüdür. Grafik tasarımda ikon en basit biçime indirgenir. "Alamet İşareti", belirti, karabulutlar yağmurun alametidir. Anlaşmalı işaretler, bir başka nesneyi veya durumu anlaşmalı olarak gösteren işaretlerdir (Yazar, 2102:1311; Sezgin, t.y:58).

Görsel iletişimin en eski örnekleri olan petrogliflerde işaretler bulunmaktadır. Örneğin, o zamanlara özgü su kaynağı işareti ve aynı işaretin farklı versiyonları (Görsel 7) (Bilgili, 2014:15).

Görsel 7 Sayma taş Petroglifleri, Su Kaynağını Gösteren İşaret ve Değişik Versiyonları

1.2.3.2. Sembol

Latince *Symbolum* kelimesinden gelen ve batı dillerinden Türkçeye aktarıldığında "timsal" ve "remiz" kelimelerin karşılığıdır (Yazar, 2012:1311). Emre Becer'e göre (2014:24) sembol, bir kavramı temsil eden somut bir şekil, bir nesne, bir işaret, bir söz ya da bir hareket tanımıyla açıklayabilir. Türkçede "simge" ile eş anlamlı olmak üzere "sembol" sözcüğü kullanılır. Bu sözcüğün kökü Yunancadır, bir şeyin bir başka şeyle karşılaştırılması eylemini belirleyen bir yüklemden dönüştürülerek türetilmiştir.

Aynı zamanda belirli bir insanı, nesneyi, grubu, düşünceyi ya da bunların belli bir birleşimini temsil eden ya da bunların yerine geçen iletişim ögesine sembol denilebilir (bu iletişim ögesi harf, resim, işaret, bitki veya hayvan olabilir). Örneğin:

- Grafik (örneğin, Hristiyanlığın sembolü Haç, İslam ve Hristiyan ülkelerinin yardım örgütlerinin sembolü Kızılay ve Kızılhaç),
- Temsili (Örneğin, Fransa'nın sembolü Marianne, İngilizlerin John Bull, ABD'nin Sam Amca gibi insan figürleri ya da Rusya için ayı, ABD için kartal, İngiltere için buldog gibi hayvan figürleri),
- Alfabetik (Örneğin, Potasyum elementinin simgesi K, Demirin simgesi Fe) olabilir (Başer, 1994:21, Yazar, 2012:1312).

Semboller, gösterdiğinden fazlasını anlatan görsel ve işitsel olgulardır. Sembol, görülmeyen bir gerçekliğin görülebilir işaretidir. Semboller bütün olası düşünceler dünyasının özetidir. Kısa, öz ve net olmaları onlara benzersiz bir nitelik kazandırmaktadır. Sembol görülmeyen ve algılanmayan bir şeye gönderme yapabildiği için ve temsil özelliğine sahip olduğu için hiç bir zaman düşünce dilinde aktarılmayacak, ifade edilemeyen bir parçası mutlaka kalacaktır. Çünkü semboller anlatılması uzun sürebilecek konuları çok kısa bir anlam boyutunda aktarabilme özelliğine sahiptir (Uçar, 2014:26-33).

Semboller insanlık tarihi kadar eskidir. Örneğin eski Türkler dünyanın dört yönünü renklerle kullanarak belirlemişlerdir. Halı üzerine dokuma figürlerinde göçerliğin ve yayılmanın simgesi olarak deve motifi kullanmışlardır. Daha öncesinde Türk karakterli petrogliflerde bulunan keçi figürleri (Görsel 8), "Yüceliği, erişilmez yerlere erişebilirliği, bağımsızlığı, özgürlüğü, kararlılığı, asaleti, cesareti sembolize etmiş, Tanrının yer yüzündeki temsilcisi olduğuna inanılmıştır (Uçar, 2014:31; Demir, 2010:7).

Görsel 8 Saymalıtaş Petroglifleri, Stilize Edilmiş Keçi Figürleri

Grafik tasarım bir bakımda semboller sanatıdır. Sembollerde kullanılan başlıca elemanlar temel grafik formları; daireler, kareler, üçgenler v.s. bu formlar farklı şekil ve ilişkilerde düzenlenerek semboller üretmektedir (Uçar, 2014:35; Başer, 1994:22).

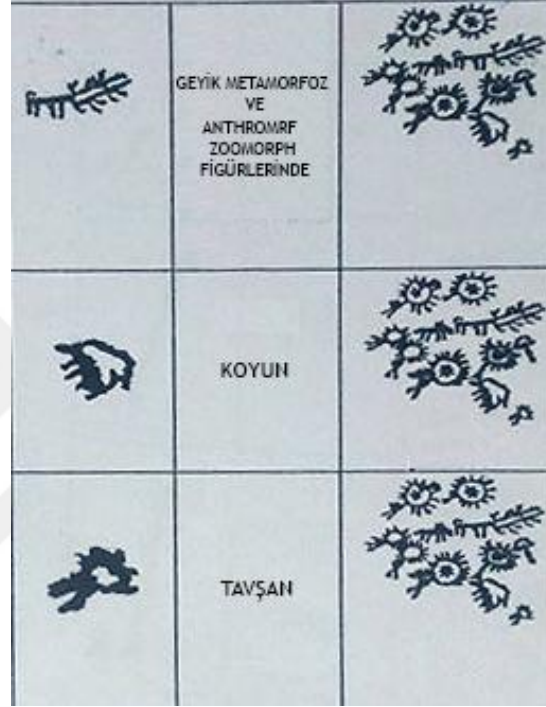
1.2.3.3. Piktogram

Piktogram latince *pictus*- resim (çizilmiş), *grapho*- yazı, ya da resim - yazı olarak geçmektedir (Cusupakmatov, 2006:22).

Steibner ve Urban'a göre piktogram, bir kavram ya da fikri görsel hale dönüştürmek için sembollerle yalın şekilde oluşturulan resimsel - yazı şeklidir. Yukio Ota'ya göre; piktogram, anlamı işaret eden bir form içeren ve insanların bu formun anlamını kavramlarını sağlayan grafik bir sembol türüdür. Ancak Ota, diğer sembollerden farklı olarak piktogramın dilsel bir sembol olarak değerlendirilemeyeceğini, çünkü, piktogramın özelliğinin dilin tersine ön bir

çalışmaya gerek olmadan hemen ve uluslararası olarak anlaşılabilmesini sağlayan iletişim etkisi olduğunu belirtmektedir (Yazar, 2012:1311).

Cusupakmatov (2006:22) bu konuda; piktogram, yazının bir türüdür. Ancak yazıdan önce gelmiştir. Paleolitik, Neolitik, Eneolitik dönemlerde kullanılmış, o dönemin insanların gelişim hızına göre ilerlemiştir. Kaya üstüne çizilen resimler petroglif, petrogliflerin okunabilmiş hali piktogramdır (Görsel 9).

Görsel 9 Saymaltaş Petrogliflerinin Piktogram Olarak Okunması

Resimlerle haberleşme, ilkel toplulukların iletişim kurma yöntemi idi. Bu yöntemden resim-yazıya (piktogramlara) geçmeleri zaman almıştır. İlk piktogramlar Meksika'da yaşayan Aztek'lerde görülmüştür. Aztek'ler kendilerine özgü "piktografik" bir yazı geliştirmişlerdir. Örneğin, insan figürü, üzerinde iki yatay çizgi bulunan bir dikey çizgi ile gösterilmiştir. Mağara duvarlarında başlayan ve farklı mekanlarda biçimlenerek evrensel bir boyut kazanan piktogram, daha ileri tarihlerde ticaretin gelişmesi ile tanıtıcı işaretler olarak kullanılmaya başlamıştır. XIV ve XV' nci yüzyıllarda ortaya çıkan lonca sistemi ile birlikte tanıtım işaretleri, taklit ve kalitesiz mallara karşı kullanılan zorunlu bir "garanti belgesi" haline gelmiştir (Başer, 1994:13).

Yazının sürecinde ilkel dönemleri temsil eden piktogramlar, zaman içinde kendisinden iki ayrı yazı sistemi doğurmuştur; fonogram⁴ ve ideogram⁵. Dünya'da Çin, Japon, Kore ve Tayvan dillerinin dışındakilerin tamamı fonogram dillerdir. İdeograma en iyi örnek Çin alfabesidir. Çin ideogramlarına göre anne + çocuk = iyi anlamına gelmektedir (Sezgin, t.y:43; Başer, 1994:14).

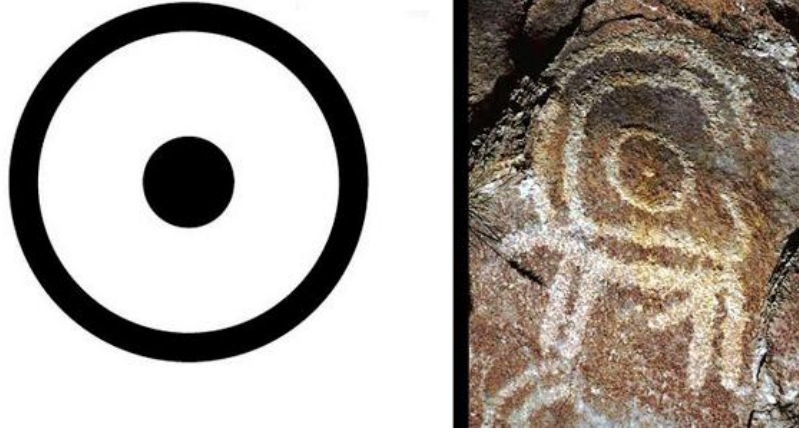
Günümüzde piktogram eskiden olduğu gibi değil aksine estetik normlu bir sistemden geliştirilerek oluşturulmaktadır. Bu şekilde oluşturulan piktogram 1964 te Tokyo Olimpik Oyunlarında tanıtılmıştır. Sonradan 1972 de Almanya'da Otl Aicher Münih Olimpiyatlarında kullanmak üzere oluşum kriterlerini şu şekilde belirlemiştir: Piktogramlarda işaret karakteri bulunmamalıdır, resimleme olmamalıdır, tarafsız olmamalı farklı kültür grupları da anlamalı, tabuları çığnememeli, eğitim yönünde de tarafsız olmalı, çünkü farklı meslek sahipleri tarafından anlaşılmalı, kolay okunabilmeli ve dilin yapısıyla eş değer olmalı o değerlere göre geliştirilmelidir (Başer, 1994:16).

1.2.3.4. Damga

Damga, çağdaş anlamda amblem, marka, logo, işaret, dövme gibi kavramların yerine kullanılabilir. Türk kültüründe damga, im, en adı altında tarih öncesi çağlardan günümüze kadar gelmiştir. Damgaların ilk örneklerini kaya üstü resimlerde bulunmuştur. Örneğin, Saymalıtış petrogliflerinde yer alan güneş simgesi, Türklere ait Hunza vadisi petrogliflerinde de bulunup, Türk kağanlık damgası olarak bilinmektedir (Görsel 10) (Güllüdağ, 2015:133).

⁴ Fonogram, bir görsel iletişim aracıdır. Sesi ya da ses dizimini belirten yazılı biçimdir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Fonogram>)

⁵ İdeogram, bir görsel iletişim aracıdır. Doğrudan doğruya fikri ifade eden işaret, varlıkların sembolize edildiği ya da bir düşüncenin anlatıldığı çizimdir (Demir, 2009 s:6).

Görsel 10 Saymaltaş Petroglifleri, "Dünya" Damgası

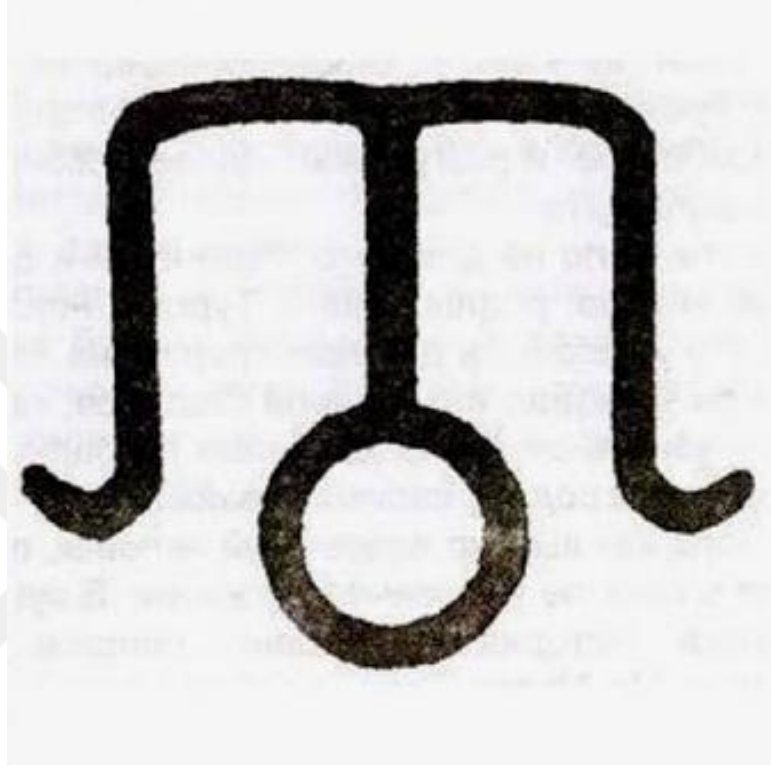
Damga kavramı üzerine bir çok yorumlar yapılmıştır. Glauson, köken bilgisi sözlüğünden biri olduğunu, işaret marka, ata, davara ve diğer çiftlik hayvanlarına mülkiyet işareti olup, Çince, mühür anlamına geldiğini bildirmiştir. Fasmer, Rus Dilinin Etimolojik Sözlüğünde, tamga kelimesinin Tatar Türklerinin vergi mührü olarak kullandıklarını öğrendikten sonra kelimenin Türkçeden oluştuğunu ve 1267 yılına ait bir uygarlıkta geçtiğini anlatılmaktadır. Titze'in Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatinde, sözcüğün Eski Türkçede tamga olarak geçtiğini ve "kızgın demirle hayvana vurulan nişan" anlamına geldiğini bildirir. Toprak, Jean Paul Roux, tamga sözcüğünü proto - Altay sözcüklerinde olduğunu, "tag - fiilinden - ma ekiyle türetilip, bir hayvanın üzerine bir şeyler bırakmak anlamına geldiğini belirtmiştir (Güllüdağ, 2015:133,135).

Mustafa Aksoy (2011:70) göre, Damga kavramı Türk Moğol halkları tarafından kullanılmakta olup, damgaların nasıl oluştuğu konusunda kesin bir hüküm yoktur. Ancak genel olarak, kayalardaki işaretlerin, resimlerin zamanla damgalara dönüştüğü düşüncesi genel kabul görmektedir.

Nesrin Güllüdağ (2015:135), Türk damgalarının eski çağlarda, kaya resimlerinin piktografya sonradan piktograma geçtiği dönemde, piktograph ile piktogramın arasında doğmuş olmasını düşünmektedir.

Eskiden her bir kavim kendi sembolünü taşıyarak düşman üzerine yürümüştür. Bu durumda, damgaların gördüğü vazife, bayrağa da çok yakındır. Günümüzde Kırım Tatarların bayrağında kullanılan damga eski Nogay Türklerinde

"Baytış" (Görsel 11) damga adıyla geçmektedir. Bu damga Saymalıtış petrogliflerinde görölmüştür. Bazı Türk kavimlerinde imza yerine kullanılmıştır. Bu tür Eski Türklere özgü damgaları bugünlerde bir çok yerde karşımıza çıkmakta, fakat ne anlam taşıdığı hakkında bilgiler azdır (Göllüdağ, 2015:145).

Görsel 11 Baytış Damgası

II. BÖLÜM

SAYMALITAŞ PETROGLİFLERİNİN GÖRSEL İLETİŞİME OLAN ETKİSİ

2. PETROGLİF KAVRAMI

Petroglif, yunanca *petros* - taş, *glyphe* - oymak demektir. Mağara duvarlarında, açık havada taş üzerindeki eski resimlerdir. İlk olarak Fransızca'da *petroglyph* olarak kullanılmıştır. M.Ö. yirmi beş bin yıllarına kadar uzanmakta olup, bu dönemler içinde yapılmış petroglifler insanlık tarihinin gerçek ışıklarıdır (Prohorov,1975:488; Kıyar, 2008:177).

Yazının şekillenmesi, oluşması ve icadından önceki çağlarda insanlar genellikle kayalar üstüne resim çizme yöntemiyle kendi aralarında ya da gelecek kuşaklarla iletişim kurmuşlardır. "Petroglif" olarak adlandırılan bu resimler insanlığın ilk izleri ve ilk entelektüel arayışlarıdır (Somuncuoğlu, 2011:20).

Petroglifin Türkçe karşılığı "taş üzerine yapılan oyma" şeklinde geçmektedir. Bu kelimenin Türkiye Türkçesinde diğer anlamları "kaya üstü tasvirler", "kaya üzerinde levhalar", "kaya resimleri", "taş oymalarıdır". Oyma, dövme, kazıma ve boyama teknikleri ile taşlara, kayalara ve mağaralara işlenen petroglifler, buldukları yerleri adeta "müze" çevirerek ait oldukları devrin "ifade vasıtası", "iletişim aracı" olarak nitelendirilmektedir (Alyılmaz, 2013:6).

Petrogliflerden sonraki aşama, ideogramdır. Daha gelişmiş ve düzenlenmiş biçimi piktogramdır. Piktogramdan sonraki aşama damga dönemidir. Damga dile doğru giden yol, hece, yarı hece ve harf şeklinde gelişmiştir. Orhun yazıtları, bu aşamanın en son noktasıdır (Demir, 2009:6).

Petroglif sadece bir görsel, işaret ya da bir sembol değil, iletişimde farklı bir boyutu ortaya koyan iletişim aracıdır (Cusupakmatov, 2006:35).

2.1. İnsanlığın İlk İletişim Aracı, Petroglifler

İlk kaya resimleri mağaralarda karşımıza çıkmaktadır. Çünkü insanlar doğada, açık alanda yaşama becerisini daha geliştirmemişlerdi. İnsanlığın mağaradan çıkması uzun bir süreyi kapsamıştır. İnsanın dünya üzerindeki tahmin edilen yüz bin yıllık macerasının 90 bin yılını mağarada geçirmiştir. Buzul çağının sona ermesi, taştan alet yapmayı, savunma ve korunma reflekslerini öğrendiğinde mağaralardan

çıkıştır. Çünkü dışarıda o günün şartlarına göre acımasız bir doğa vardı (Somuncuoğlu, 2011:23).

Her şeyin insanlığın var olması ile ortaya çıktığına inanılmaktadır. İlk insanların bir sonraki nesle bıraktığı mesajlar ya da sadece kendi hayatını anlatan, kayalara çizdikleri görsellerden başlamaktadır.

Petrogliflerdeki imgelerin, motiflerin, mitolojinin hangi dünyadan yayıldığı hakkında bir takım yorumlar yapılmıştır. Bir kısmı Hindistan, bir kısmı Mısır diğeri Orta Asya'ya ait olduğu söylenmiştir. Fakat benzer sembollerin Amerika'da bulunması, psikanalist yaklaşımların doğmasına neden olmuştur. Psikanalist yaklaşımların sonucunda, insanın ruhu tek ve birdir. Birbirinden binlerce kilometre uzak mesafede ve farklı zaman dilimlerinde yaşayan insanlar aynı ve benzer sembollerini üretebilmektedir. Jung'a göre bunlar tek bir yerden, yani tanrısal kaynaktan gelmektedir (Bilgili, 2014:12).

Eski güzel sanatlar örnekleri, dünyanın bir çok müzesinde korunmaktadır. Ancak sahnelerin en büyük kısmı, günümüze kadar açık hava müzeleri denilebilen Avrupa ve Asya dağları ve kırlarında kalmaktadır. Kaya üzerindeki ilk resimler Bronz ve Erken Demir Çağına aittir (Somuncuoğlu, 2010:25).

Kaya üstü resimler 19. yy itibariyle keşfedilmeye başlamıştır. Araştırmacılar tarafından yoğun ilgi duyulmuştur. Tarihi en eskilere dayandıklarını öğrendiklerinde, paleolitik insan tarafından icra edilmiş olmasına kuşku ile bakılmıştır (Sezer, 2012:1). Oldukça başarılı sanatçı tarafından yapılmış olan bu petroglifler üst paleolitik dönemine ait Altamira petroglifleridir.

Altamira'da, Lascaux'da ilk insanların ilk soyut düşünceleri görülebilmektedir. Tanyol'a göre, el ve bazı fantastik hayvan - insan karışımı resimler dışında ana tema hayvanlardır. İnsan yerine hayvanları çizdikleri ve o toplumun antropomorfik düşünceye sahip oldukları düşünülmektedir. Doğayı sosyal terimlerle düşündüğüne kanıt oluşturabilir. Antropomorfik düşünce yapısı günümüzde mevcuttur. Bir hayvana insan adı vermek gibidir. Bir sonraki detay resimlerdeki av sahneleri hareket halinde olması, renklerin bir armoni oluşturması göze çarpmaktadır (Sezer, 2012:4).

İlk insanları çok farklı şekilde etkileyen petroglifler hangi dürtülerle yapılmıştı, görsellerin topluluk içinde önemi neydi soruların net bir cevabı yoktur. Ancak bazı teoriler vardır. Rahip Henry Breuil'e göre, resimler sosyal yaşantının ilerlemesinde belli bir işe ya da amaca yönlendirmede işlev sahibi olmuştur. Ona göre canlandırılan sahnelerdeki havanlar tıpkı günümüz *voodoo*⁶ ayinlerinde olduğu gibi sembolik olarak güçten düşürülmüştür. Böylelikle topluluktaki avcılar kutsanmış, motive olmuştur (Hoppal, 2016:32).

Petroglifler kimler tarafından ne amaçla yapılmış konusunda Şamanizm'i bağlama çabaları olmuş, ek olarak medeniyet ile sanatın kökenlerine dair araştırmalarda din ve Şamanizm birbirleriyle ilintilenmiştir (Hoppal, 2016:15).

Petrogliflerin bulunduğu yerler insanların tüm zamanlarını geçirdiği yerler değil bir takım özel işlerini yürüttükleri mekanlar olduğu düşünülmektedir. Bu Şamanlar tarafından yürütülen özel işler ritüellerdir. Şaman resim sanatındaki hakimiyeti ile aynı zamanda bir sanatçı olduğu ve resimlerini şifa niyetinde yaptığı düşünülmektedir. Şaman-sanatçı tüm paleolitik dönemdeki resimlerde bulunması da buna bir kanıttır.

Clottes, "Şamanın bazen, iyileşmek isteyen hastalar, başarı peşinde olan avcılar, ruhlar dünyasıyla ilişkiye girmeye çabalayan kişilerle buraya geldiği düşünülebilir." Eliade'a göre, Şamanlık temelde veya özünde, doğüstü bir olayı, duyguyu, zevki, doruğu, mutluluğu, cezbeyi, esenliği, yaşama-yaşatma tekniklerinin bütünüdür" (Sezer, 2012:6).

Çin sanat tarihi uzmanı arkeolog Paola Dematte Moğolistan petrogliflerini incelerken, Ningxia bölgelerine gitmiş ve Çin dünyası ile göçebe komşuları arasındaki tarih öncesi ve tarihsel etkileşimleri anlamaya çalışmıştır. Petrogliflerinin çoğunun Şamanist bir olgu taşımadığını düşünmektedir (Hoppal, 2016:27).

Dünyanın bir çok yerinde petroglifler bulunmaktadır. Onlar ne zaman yapılmış, sebepleri neydi, petrogliflerde yer alan sembol, işaret, damga ve görseller kesin olarak ne anlama geldiği bunca araştırmalara rağmen net olarak

⁶ **Voodoo:** Batı Afrika kökenli Ruhçu-animist bir din. Haiti'nin resmi dinlerinden biridir. başta Kongo, Yoruba ve Dahomeanlar olmak üzere, Avrupalılar tarafından kökeleştirerek Saint-Domingue'ye (bugünkü Haiti) getirilen çeşitli Afrikalı etnik gruplar tarafından oluşturulmuş, Avrupa dini gelenekleri ile sentezlenmiştir. 16. Ve 17. Yüzyıllarda Katolik misyonerler tarafından Hristiyanlaştırılmıştır. Fon dilinde vodou sözcüğü "ruh" veya "ilah" anlamına gelir (<https://tr.wikipedia.org/voodoo/>)

çözümlememiştir. Ancak insanlığın ilk entelektüel arayışı ve ilk iletişim çabaları olduğu kesindir.

2.2. Türk Dünyasında Petroglifler

Türkler, Tanrı Dağları, Altay Dağlarından çok eski tarihlerden beri dalga dalga dünyanın hemen her bölgesine yayılmıştır. Ancak hangi coğrafyada yaşarlarsa yaşasınlar onların bağları birbirinden kopmamıştır. Dil, inanç, tarih ve kültür Türklerin en önemli bağlarından olmuştur (Demir, 2009:8).

Türkler hakkında bilgi Çin, Bizans, Arap, Rus ve diğer tarihi kaynaklarda yer almaktadır. Çin kaynaklarındaki veriler çok eski ve gerçek olduğu için çok değerlidir. Ama Türkçe sözcüklerin Çince telaffuzu ve transkripsiyonu belirli zorluklara neden olmaktadır. Çince yazılmış Türkçe sözcüklerin gerçek transkripsiyonunu bulma zorluğu Çincesi iyi olan uzmanlar tarafından da bilinmektedir (Ağababa, 2017).

Milletlerin iki türlü sınırı vardır. Türkiye cumhuriyetinin ve Türk cumhuriyetinin harita olarak adlandırılan siyasi sınırları. Türk milletinin bir de kültür sınırı bulunmaktadır. Türk milletinin kültür sınırı, siyasi sınırından daha çok geniştir. Asya kıtasının büyük kısmı, Avrupa kıtasının bir bölümü ve Afrika kıtasının bir kısmı, Türk kültür sınırları içerisindedir. Bu kadar geniş alana yayılan Türklerin bugün bir birine bağlayan en önemli bağ dil ve kültür, Türkçe ve Türkçe ile şekillenen eserlerdir. Örnek: takvimleri ve bayramları. On iki hayvanlı takvim Türk takvimi. Tuna Bulgarları 600'lü yıllarda, Köktürkler 700'lü yıllarda taşta kazımıştır. (Demir, 2009:13-14).

Kaynağı Sibiryadan veya Orta Asya'nın muhtelif bölgelerinden dünya üzerine yayılan insanlar, kültür unsurlarını da beraber götürmüşlerdir. Sibiryada nakşettiği resimleri, şifreleri ve karakterleri muhafaza ederek gittikleri yerlerde de çizmişlerdir. Kökeni Asya'da olmak üzere, Güney ve Kuzey Amerika'da Arap yarım adasında, Afrika'da ve Avrupa'nın hemen her köşesinde çok eski zamanlardan beri Türkler görülmekte. Azerbaycan - Kubistan ve Ordu - Mesudiye'de bulunan kaya resimleri ile İskandinav ülkelerinde bulunan kaya resimleri arasında bağlantı, herkesi şaşırtacak kadar açıktır. İtalya, Almanya ile Kırgızistan'daki kaya üstü figürlerinin aynı oluşu açıklamaya muhtaçtır (Demir, 2009: 15).

Baykal Gölü civarından başlayarak Buryatya, Güney Sibirya, Lena Irmağı kıyıları, Hakasya, Tuva, Gorno-Altay bölgelerinden başlayarak, Moğolistan, Kuzey Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Afganistan, Azerbaycan, Doğu Anadolu, Batı Anadolu, Kafkasya, Balkanlar (Kosova)'da kayalara çizilmiş kaya resimleri bulunmaktadır. Bütün bu adı geçen bölgeler Türklerin ilk çağlardan günümüze ulaşan yaşama alanlarıdır (Somuncuoğlu, 2010:20).

Kaya resimlerinin ilk dönemlerinde Türklerin hayatında çok önemli role sahip olan hayvanların çizildiği görülmektedir. İlk insanların bütün ihtiyaçlarını gören hayvanlar zamanla külte dönüşmüş, bu değişim kaya üstü resimlerde de görülmüştür. Somuttan soyuta geçmiştir. Ayrıca tarihi Türk alfabesinin kaya resmi alanlarında bulunması günümüzde başka bir ufuk açmaktadır. Kaya resimlerinin zamanla yazıya geçirildiği görülmektedir. Bu gelişme Türk alfabesinin doğuşu hakkında tarihsel kaynak sağlamaktadır. Kaya resimlerindeki çizgilerin somuttan soyuta doğru gelişmesinin ulaştığı son nokta tarihi Türk alfabesidir (Somuncuoğlu, 2010:19).

Türkiye buluntuların en zengin olduğu bölgelerden birisidir. Şimdiye kadar yaklaşık 50 ayrı yerde, çeşitli sayılarda, kaya üzeri Türk karakterli resim ve figür ile yazılı kitabeye rastlanmıştır.

Ermenistan, Gürcistan, Rusya, İskandinav ülkeleri, İskoçya, Danimarka, Moldova, Romanya, Macaristan (Trasilvanya), Bulgaristan, Kosova, Almanya, Avusturya, İtalya, Fransa hatta İspanya Türk karakterli petrogliflerin bulunduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Özetleyecek olursak Türk karakterli kaya üzeri resim ve yazıların Asya ve Avrupa kıtasının büyük bölümü ile Afrika'nın kuzeylerinde yaygın halde görülmektedir (Demir, 2009:17).

Sınırlarını, yaşayış tarzını, inandığı birtakım değerleri, estetik anlayışını, sahip olduğu önemli kodları petrogliflerle, damgalarla işaretleyen, kalıcı kılan, tekrarlayan Türk kültürü, söz konusu kavramlarla diğer/öteki kültürlerden kendisini tanımlayarak boylar arasındaki bağları oluşturan kültürel kodları korumuş, zenginleştirmiş ve tarihi süreçte "millet" kavramına ulaşmıştır (Güllüdağ, 2015:133).

Petrogliflerin büyük çoğunluğu bozkır sanatına aittir. Çeşitli stillerde Eski Taş Devrin'den Yeni Taş Devri'ne İskit-Sibirya da dahil olmak üzere geyik,

rengeyiği, ceylan, yabani sığır, at, domuz, panter, kar leoparı, pars, dağ keçisi, koyun, deve, ayı, kartal, kaz, dağ koyunu, kurt, köpek gibi ve diğer hayvanların, zaman ve yere göre değişik tasvirleri bulunmaktadır. Tasvirlerde vücudun kısımları, ayaklar, boynuzlar stilistik bir biçimde çizilmiştir. Aslında bu çizim biçimleri, figürlerin şekilleri ve yapılış tarzları kronolojik sonuçlar çıkarılmasına yardımcı olmaktadır. Kaya resimleri ayrıca insan çizimleri de içermektedir. Av sahneleri, savaş tasvirleri, cinsel ilişki sahneleri, kervanlar, dans eden insanlar, doğum yapan kadınlar, ilkel arabalar, bu araba ile eşya taşıyanlar, hayvanlarla çobanlar, ibadet eden insanlar sık rastlanan simgelerdir. Bunların dışında kayalara hançer, mızrak, ok, yay, zırh, kılıç gibi silahlar, bazen bunları kuşanmış süvariler çizilmiştir. Ayrıca çadır ya da ev şeklinde ikametgahlar, suyun bol olduğu bölgelerde ise ilkel kayık resimleri çizilmiştir. Başlıklar, masklar, boynuzlu insanlar, şamanlar, değişik canavarlar, ejderhaya benzeyen hayvanlar dikkat çekicidir. Petroglifler hakkında kesin ve tartışmasız olan şey, insanların ilk bilgilerini kayalar üzerine aktardığıdır. Bu aktarmanın temelinde ise "inanç" vardır. İnsan geçmiş çağlarda, ilkönce inançlarını aktarmak için resim yapmıştır. Araştırmacıların incelemeler sonucu karşılaştıkları dört unsur: "ölüm", "güneş", "atalar kültü" ve "mezar" gelenekleri, bu düşünceyi destekler mahiyettedir (Kıyar, 2008:184).

Petroglif alanlarının hepsinin, " Gök Tanrı" dininin mabetleri olduğu düşünülmektedir. Ayrıca "anıt mezarlık" olma özelliğini de taşımaktadır. Bu alanların zamanla entelektüel bilginin oluşmaya başladığı yerler olduğu düşünülmektedir. Önce birebir doğayı resmeden insan zaman içinde öyle bir noktaya gelmiş ki, yazıyı müjdeleyen damgaları ortaya çıkarmıştır. Kazakistan'da uzun yıllardır "Zaysan Türk Mirası" kazı alanında çalışmalar yürüten Ayman Dosımbayeva'nın tespitleri ise şöyledir: "Kazakistan topraklarının birçok yerinde, özellikle dağlık bölgelerindeki kayalarda resimler bulunuyor. Örneğin Doğu Kazakistan'ın Sarı Arka'sında, Güney Kazakistan'da Karadağ'da, Yedisu bölgesinde Tamgalı'da petroglifler oldukça fazla. Orta Asya petrogliflerinde genel olarak bakılırsa, Kazakistan'dan Anadolu içlerine kadar uzanan bölgedeki resimler çok büyük benzerlikler taşımaktadır. Hatta aynı benzerlikleri Moğolistan'ın bir çok yerinde Gobi Çölü'ndeki, Altay, Tuva, Hakasya bölgelerindeki resimlerde de görülmektedir. Aynı şekilde Kafkasya'da özellikler Gobustan'daki resimler de çok benzerlikler görülmüştür. Kayalara yazılmış damgalar

önemli ipuçları vermektedir. Örneğin, Zaysan, Tamgalı, Saymalıtış'da, Türkiye toprağı olan Anadolu'da da ortak damgalara rastlanmaktadır. Damgalar hem bireylerin, hem de bağılı bulunan boyların mührü gibidir (Kıyar, 2008: 189).

Dünyada hiçbir şeyin tesadüf olmadığı düşünülürse bu ortaklık ve kaya üstü resim ve figürleri ile yer isimleri paralelliğı nasıl açıklanabilir. Galiba bilim aleminin Türkler hakkında çözemedikleri hala pek çok konu vardır. Bütün bu bağlantılar, paralellikler, ilişkiler doğru incelenip okunduğunda veya hiç değilse yorumlandığında dünya tarihi ile ilgili pek çok karanlık noktanın aydınlığa kavuşacağı muhakkaktır (Demir, 2009:19).

2.3. Saymalıtış Petroglifleri

Saymalıtış petroglifleri 1902'de ressam N.G. Hudov tarafından bulunmuş, daha sonra 1903'te mühendis İ.T. Poslavski araştırmaya devam etmiştir. 1946'da B.M Zima derin bir araştırma yapmıştır. Servet Somuncuoğlu'nun kaynaklarına göre, N.G. Malitski, Saymalıtış'ı 1906' da ziyaret etmiş olmasına karşın oraya yaptığı bu seyahatle ilgili bilgi bırakmamıştır (Bernshtam, 2004:244 , Somuncuoğlu, 2011:16).

1950'de A.N. Bernshtam yönetiminde arkeolojik gezi gerçekleşir ve arkeolojik yazıtların araştırılmasında bilimsel yöntem kullanan ilk kişiydi. Petrogliflerin olduğu bölgelerde çok geniş bir inceleme yaptı ve Saymalıtış'ı ikiye ayırdı: Saymalıtış 1 (Batı Saymalıtış), Saymalıtış 2 (Doğu Saymalıtış). Saymalıtış'ın geometrik stilde yapılan en eski kaya resimlerinden olup, M.Ö.3000 bin yılına ait olduğunu ilk kez ileri süren kişi Masson'du. Böyle bir cesareti zamanında Bernshtam edememiştir (Somuncuoğlu, 2011;16, Yılmaz, Daşman, 2010; 144). Ancak Bernshtam Saymalıtış'taki bütün petroglifleri bu şekilde dönemlere ayırmıştır:

1. Saka'lardan önceki dönem (M.Ö. II. I. Bin yıl)
2. Saka'lar dönemi (M.Ö. III.II. bin yıl)
3. Gun -Usun'lar dönemi (M.S. III.VIII.yy) (Bernshtam, 2004:279).

1963'te matematikçi N.L.Podolski, matematiksel istatistikleri kullanarak Saymalıtış'taki resimlerin tipolojik sınıflandırmasını yapmıştır. Fakat başarılı olamamıştır. 1966'dan 1968'e kadar Yu. Golendukhin araştırmalarının sonucunda, çizimlerin yapılış tekniğinin, oymaların derinliğinin ve küfün renginin, resimlerin

stili ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Sonuç olarak onların resimlerin yaşını belirlediğini belirtmiştir. 1977 ve 1978'lerde Yu. Golendukhin ve Ya.Sher, Saymalıtışla ilgili materyalleri toplamasına ve kaya resimlerinin kopyalanması için yeni metotlara başvurulmasına İBM ve video cihazıyla alınan dokumaların işlenmesine karar vermişlerdir. Ayrıca Saymalıtışdaki resimler en eski dönemlere ait ilk geometrik resimler olduğunu biz kez daha tespit etmişlerdir (Somuncuoğlu, 2011:16,17).

Saymalıtıştaki petrogliflerin sayısı hakkında 1950'de Bernshtam yaklaşık 100.000 (91.900) civarında resim olduğunu yazmışken Pomaşkına sadece 6000, Sher 9000 resim olduğunu ifade etmiştir (Nurdinov, 2010:8)

1991'de Kırgızistan Cumhuriyet, Ulusal Bilimler Akademisine bağlı olarak Tarih Enstitüsünden arkeoloji ekibi Saymalıtış araştırmasına başlamıştır. Araştırmanın sonucunda Saymalıtıştaki her bir taş ve ondaki resimler kayıt altına alınmış, numaralandırılmış, kopyası alınmış ve Saymalıtış I'de 10.000 ve Saymalıtış II'de 1.500 kaya bulundurulduğu belirlenmiştir (Taşiyev, 2010:3).

Saymalıtış ortalama 3.500m. rakımda olan bir bölge ve yılın dokuz ayı karlar altında kalmaktadır. Bu nedenle kayalarda eskime diye bir şey yoktur ve oksijenle teması kesilen kaya adeta derin dondurucuya konmuş gibi kalmaktadır (Somuncuoğlu, 2011:43).

Saymalıtış sadece Türk tarihi açısından değil, dünya insanlık tarihi açısından değerlendirilmesi ve üzerinde düşünülmesi gereken eserdir.

2.3.1. İnsan - Doğa İlişkili Saymalıtış Petroglifleri

İnsan ve tabiat ilişkisinde ilk olarak karşımıza av çıkmaktadır. İnsanlar karnını doyurma derdiyle uğraşırken, onu paylaşmayı ya da avlanırken birlikte avlanarak aralarına ilk sosyal iletişim ortaya çıkmıştır. Bir yandan da doğaya karşı ilişkilerini de geliştirmiştir. Doğaya karşı uyum sağlayıp, tedbirlerini almıştır. Saymalıtış petrogliflerine buna örnek, karda yürüyen, hedik giymiş bir resim bulunmaktadır. Bu petroglifler insanoğlunun dünya üzerindeki gelişim macerasını anlatmaktadır. İnsanların bulunduğu alanda mutlaka iletişim de bulunur. İlk insanların iletişim kurmak için yaptığı ilk adımlar av olduğunu petrogliflerde görmektedir. Öncelikle birbiri ile iletişim kurarak avlanmış, sonucunda

paylaşmışlardır. Toplu avlanma sahneleri Saymalıtaş petrogliflerinde görülmektedir (Görsel 12). Birlikte bir şeyler yapabilme olgusu ortaya çıkmıştır ki bugün yaşadığımız dünya var olan devlet, vatan, kültür, hukuk v.s adına atılmış adımlar olmuştur (Somuncuoğlu, 2011:172).

Görsel 12 Saymalıtaş Petroglifleri, Toplu Çalışma Sahneleri

İnsanoğlu daha kendi kimliğini bilmeden önce doğa ile büyük mücadele içindedir. Doğa hem besin ve hayatta kalma yani korunma kaynağıyken aynı zamanda doğadan korunmak zorundadır. Doğanın üstün güçleri karşısında insanoğlu güçsüzdür. Bu durumdan dolayı doğaya karşı saygı duyma duygusu ortaya çıkmış bu duygu daha sonra inançla karışmıştır. Doğanın üstün güçlerine rağmen doğada yaşayan bütün canlılar bir şekilde neslini devam ettirmişlerdir. İnsanoğlunun neslini devam etmesi için ilk önce hayatta kalması önemlidir. Hayatta kalabilmek için beslenmek şarttı ve besin kaynağı geyik ve dağ keçisidir. Bunlar avlanması kolay olan canlılardır. Zamanında sadece besin kaynağı olan dağ keçisi zamanla kutsala dönüşmüştür. Saymalıtaş petrogliflerinde en çok resmedilen figürler dağ keçisi ve geyiktir (Görsel 13).

Görsel 13 Saymalıtaş Petroglifleri, Dağ Keçisi ve Geyik İçeren Av Sahnesi

Geyik ve dağ keçisi petroglipleri Orta Asya bölgelerinde sıkça bulunmaktadır. Kazakistan'daki Tamgalısay alanında bulunan petrogliplerde de geyik ve dağ keçisi yer almaktadır (Görsel 14). Bu konuda araştırmacılar bunu sadece besin kaynağı olarak görürken, Kırgızistan'daki petroglipleri araştıran K.Tashbaeva sadece besin kaynağı değil daha ötesini anlatır demektedir (Tashbaeva, 2001:8).

Görsel 14 . Kazakistan, Damgalısay Petroglifleri, Geyik ve Dağkeçisi İçeren Sahneler

Bu konuda Servet Somuncuoğlu (2011:24), "Saymalıtaş petrogliplerinde av sahneleri çok net bir şekilde anlaşılmaktadır. Fakat bu bizim gördüğümüz. Acaba o dönemlerde de mi insanlar bizim gibi mi düşünüyorlardı?" Bugün sadece av sahnesi olarak görülen petrogliplerin belki ikincil, üçüncül belki de dördüncü anlamları vardır. Çünkü Sayamlıtaş petrogliplerinde geyiğin farklı biçimlerde çizildiği

görülmüştür. Görsel 15'deki gibi petroglifler geyik'lerin sadece besin kaynağı olarak algılanmayıp, farklı mistik anlamlar yüklenmesine neden olmaktadır.

Görsel 15 Saymalıtaş Petroglifleri, Farklı Biçimde Resmedilmiş Keçi Figürü

Kırgızlarda tabiata olan saygı ata-babalardan gelen özelliştir. Doğaya zarar verirken o sana fazlasıyla geri döner, eğer doğa ile iç içe yaşayıp, saygı ile davranırsan doğa senden bereketi esirgemez derler halk arasında. Konu geyiğe veya dağ keçisine gelince Kırgızlar için hep kutsallığı ifade etmiştir. Bir çok Kırgız edebiyatında yer alan geyik ve dağ keçisi günümüzde de değerini kaybetmemiş durumdadır. Örneğin, "dişi geyik ve ya dağ keçisine avlanılmaz", "hamile geyiği ve dağ keçisini zarar verirken lanetlenirsin" gibi inançlar mevcuttur. Bu tür hikayeler Cengiz Aytmatov'un eserlerinde de yer almaktadır⁷.

Karaçay-Malkar Türkleri ve diğer Kafkas halklarının inancına göre yabancı hayvanları "Apsati" adıyla anılan, aslında beyaz bir dağ keçisi olan Tanrı korumaktaymış. Apsati, koruyucusu onun koruma altında olan hayvanlara avlanılmasına müsaade etmediğine inanılmaktadır. Bunun aksini yapan avcılar, lanetlenerek büyük felaketlere uğratılır (Demir, 2010:10). Apsati, yüce dağın tepesinde yaşar ve oradan da avcıların hayvanları avlamasını kontrol edermiş. İnanca göre Apsati'yle karşılaşmak felaketle sonuçlandığı için insanlar birbirine "Apsati çıksın allınga" (karşına Apsati çıksın) derlermiş (Bayat, 2007:196).

⁷ Detaylı bilgi için: Cengiz Aytmatov 'un "Beyaz Gemi" eserine bakınız

Halk arasındaki hikayelerde daha yakın tarihlerde olan, 1917'deki sürgünde şöyle anlatılır, Kırgızları Rus Kızıl Ordusu acımasızca kendi topraklarından kovulmuşlardı. Kırgızlar hazırlıksız yakalanınca canlarını kurtarmak için sadece elde taşınabilecek eşyalarını alıp kaçmak zorunda kalmışlardı. Yarısı Çin'e doğru, yarısı Afganistan'a doğru yol almışlardı. O sıralar Çin'e doğru giden aile, üç çocuğu ve anne kucağında daha yeni doğmuş bebek. Hepsi açlıktan ölmek durumundalardı. Anneden süt çıkmıyor ve bebek ölecek. Aile babası perişan halde. Çünkü etraf boş, avlanmak için bir can yok. Ailenin diğer üyelerini kurtarmak için ve bebeğin açlık zulmünü çektirmemek için küçük bebeğe kıyarken, boynuzlu ve asaletli geyik ortaya çıkmış⁸. Nereden geldiği belli değil. Böylece bir kez daha Kırgızların soyunu kurtarmıştır. Kırgızların dediği gibi "Geyik, Tanrı tarafından insanlığa gönderilmiştir. Tanrının Elçisidir" dediklerine inanmamak mümkün değil.

Cengiz Alyılmaz'ın çalışmasında, Türk kültüründe keçi yüceliği, erişilmez yerlere erişebilirliği, bağımsızlığı, özgürlüğü, kararlılığı, asaleti, cesareti sembolize etmektedir ve Tanrının yer yüzündeki temsilcisi olduğuna inanılmaktadır. Kağana bağlılığı bildirmektedir (Demir, 2010:7).

Nurdin: "Saymalıtaş petrogliflerindeki esas konu ölüm ve yaşamdan ibarettir" demektedir (Nurdin, 2017). İlk insanların entelektüel düşünmeye başlamasına sebep olan olgu ölüm olduğu düşünülmektedir. İnsan için iki yol vardı, ölümlerle ya dost olacak ya da düşman. Güçlü ve kaçınılmaz olanla düşman olmanın bir anlamı yoktu. Petrogliflerdeki insanlar ölümlerle barıştı ve ölümlerini kabullenmişlerdi. Bu dünyada neslini kurtaran geyik, öteki dünyada da bizimle olacak inancıyla ölenlerin arkasından taşlara aktarılmıştır (Somuncuoğlu, 2010:68).

Dağ keçisi ve geyik artık yalın anlamından uzaklaşmış, mistik ve düşünsel anlamlar yüklenerek bir ime dönüşmüştür. Bütün sebebi yaşam ve ölümden başka bir şey değildir. Ölüm ve hayat o kadar iç içedir ki hayatın kaynağı olan dağ keçisi ve geyik ebedi hayat kültürüne dönüşmüştür (Somuncuoğlu, 2011:368).

Saymalıtaş petrogliflerinde yer alan diğer figürler deve, boğa, at ya da katır gibi büyük baş hayvanlar da görülmektedir. Bunların içinden boğayı bazı araştırmalarda savaş amaçlı kullanıldığı belirtilmektedir. Ancak boğa ağır hareket eden hayvanların

⁸ Detaylı bilgi için: <https://www.youtube.com/watch?v=gyYrJ96pMMc>'a bakınız

savaş için koşulmayacağı ortadadır. Üstelik bu hayvanlar açıkça bir araba çekmektedir (Yılmaz, Daşman, 2010:147). Boğa genelde tarla işleri için kullanılmıştır. Tarla işleri ile uğraşan insanlar kuşlara benzer kıyafetler giymiş, sabana ise öküzler bağlanmıştır. Vahşi hayvanlara avcılık yapan insanların üzerinde ise hayvan derisi görülmektedir (Bernshtam, 2004:244). Bazı örneklerde ise kuş kılığına girmiş insanlar aslında kartal başlı insan imgesi olarak bilinmektedir ve kartalın şamanların atası ve koruyucusu olduğuna inanılmaktadır. Şaman giysilerinin kollarına kartal kanatları iliştilir, başlığı da kartal kafası ile süslenmiştir (Hoppal, 2016:60).

Konu şaman olunca inanç ortaya çıkmaktadır. İnanç olan yerde mutlaka "sihir" de vardır. Eski Türklerde çift başlı kartalı kendilerine uğur getiren "Tıslım" olarak bilinmekteydi: " Yerle gök arasında, bir kutsal kapı varmış, Çift başlı büyük kartal, bu kapıyı tutarmış" (Ögel, 1971:25).

İlk dönemlerde bire bir çizen insanoğlu, yaşam kaynağı açısından kaçınılmaz bir gereği olan bu hayvanları değiştirme ve dönüştürme gayretine girmiştir. Onların sadece kaya üstünde değiştirmekle kalmamıştır. Birbiri içine girmiş resimlerde, dağ keçisi ve geyik çizimlerinin nerdeyse "imge" ya da "sembol" veya "damga" haline gelmiştir. Bu dönem bilinç döneminin başlangıcı olarak adlandırılmaktadır. Nitekim, kaya resimlerinde, bilinç kavramının oluşması sonucunda, özellikle dağ keçisi ve geyik figürleri tamamen stilize edilerek, mezar taşlarına taşınmıştır. Örnek "Kül Tigin" mezar taşı (Somuncuoğlu, 2011:368).

İnsanoğlu doğa taklidi resimleri değişim ve dönüşüme uğradıktan sonra ortaya damga çıkmaktadır. İlk insanlar damgayı mülkiyet belirlemek için kullanmıştır. Daha sonradan o mülkiyet belirleyen damgalar ulus, boy, aile bireye kadar gitmiş, zamanla mezarlara taşınmıştır. Bu "ata" kültürünü ortaya koymaktadır. Yani kim hangi soya ait olduğunu iletmekte. Saymalıtışta bu tür damgalar sıkça rastlanmaktadır (Görsel 16) (Somuncuoğlu, 2011:501;502).

Görsel 16 Saymaltaş Petroglifleri, Damgalar

Saymaltaş petrogliflerinde cinsel içerik içeren kompozisyonlar bulunmaktadır (Görsel 17). Günümüzün görüşlerine göre çok açık sahnelerdir. Ancak döneminde kutsal bir ritüel olduğu bilinmektedir. Anıl Yılmaz ve Ali Daşman'ın (2010:146) görüşlerinde, bu sahneler bazen tek tek, bazen de birden fazla insanın bulunduğu görüntüler içermektedir. Ancak kesinlikle bir ritüelin parçası olduğunu söylenebilir. Ortada sahneyi kutsayan, sağda ve solda ellerini havaya kaldırmış insanlar, cinselliği konu edinmiş bu sahnenin basit dürtüleri tatmin etmekten çok daha öte olduğunu göstermektedir. Bu etkinlik "Hieros Gamos" (Kutsal Evlilik) olarak adlandırılmıştır.

Görsel 17 Saymaltaş Petroglifleri, Cinsel İlişki İçerikli Sahneler

İlk insanların korktuğu şey birisi soyunun sürekli tehdit altında olması düşünülmektedir. Soyunun devam etmesi için üreme gereği duymuş, üredikçe de bir

güce sahip olduğunu fark etmişlerdir. Yıllardır bu korkunun çözümünü üremekle bulan insan cinselliği kutsal sayması normaldir.

Saymalıtış'taki törensel cinsellik petroglifleri en eski zamana ait olduğu görülmektedir. Çünkü diğer petrogliflerde bu tür cinsellik ilişkileri yansıtılmamıştır. Nedeni de orada insanlıkta artık mahrem dönemi başlamıştır. Saymalıtış petrogliflerinde ise cinsellik birebir yansımakta ve henüz daha ayıp duygusu mevcut değildir. Farklı bir yorum daha, o dönemlerin inancına göre kutsal sayılan cinsellik törenlerinin, herkesin çıkması yasak olan dağ tepesinde kadın ve erkek şamanlarla birlikte gitmişlerdir (Somuncuoğlu, 2011:226).

Saymalıtış'taki geometrik figürler hakkında da bir takım farklı yorumlar bulunmakta. Bu konuda yorumlarını açıklayan Nurdin Useev, Saymalıtış'taki geometrik figürler doğayı anlatmaktadır. Saymalıtış'ta sıkça görülen zikzak. Zikzak şimşek taklidiydi. Uzunca birbirini taklit ederek giden ikili çizgi ise muhtemelen dereydi. Farklı açıdan bakılırsa ilk insanların hayatında iki konu vardı ölüm ve yaşam. Bu çizgiler ölümle hayatın paralel olduğunu anlatmaktadır (Görsel 18) (Nudin, 2017). Bazıları ise bu çizgilerin yılan olduğu düşünmekte. Fakat bu yorumu Servet Somuncuoğlu reddetmekte. Çünkü Türk karakterli petroglifler her zaman yüksek yerlerde yer almış, bu durumda yılanın yükseklerle çıkması imkansızdır.

Görsel 18 Saymalıtış Petroglifleri, Paralel Çizgiler

Saymalıtış'taki zikzak figürleri Amerika Kızılderililerde de rastlanmaktadır. Hoffman'a zikzak şamanların hastayı iyileştirme kudretini aldığı yolu gösterdiğine

inanmaktadırlar. David Lewis'e göre, eski Moğollar yıldırım ejderhanın kuyruğu olarak görmüşlerdir (Somuncuoğlu, 2010:28).

Saymalıtadaki tabiat taklidi resimler oldukça anlaşılır olmasına rağmen bilinç altımıza işlenmiş gibi altından başka bir şey aramamıza dürtüklemektedir. Belki de günümüzdeki hayattan haberleri vardı da bize tabiatla düşman olmayıp iç içe yaşamamızı iletmeye çalışmışlardır. Kırgızların tarihini, geleneğini, Kırgızların kimliğini anlatan Manas destanı herkesce malumdur. Ayrıca Kırgızlarda Manas atamızın sonraki nesle bırakan yedi öğüdü bulunmakta. Altıncı öğesinde ise: "Tabiat ile tatlı ilişki içinde olma"⁹ öğüdü yer almaktadır.

2.3.2. Ritüel ve İnanç İlişkili Saymalıtış Petroglifleri

İnsanoğlu gök yüzüne ilk günlerden beri nasıl meraklıysa bugünler de o kadar meraklıdır. Saymalıtış petrogliflerinde gök ile ilgili bir çok görseller bulunmaktadır. En dikkat çekici olanlarından birisi ise güneş başlı insanlardır (Görsel 19).

Görsel 19 Saymalıtış Petroglifleri, Kün Adam

Saymalıtış petrogliflerinde üç aşama görülmekte, ilk önce hayatta kalıp korkularını yenmiş, birlikte hareket ederek daha fazla güce sahip olmuş, sonra bunlardan daha üstün şeylerin olduğunun farkına varılmıştır. Örneğin, "Tanrı"

⁹ Detaylı bilgi için: Ali ÜNAL, Kırgızistan'da Politik Toplumsallaşma Sürecinde Eğitim Kurumunun Fonksiyonu-Manas'ın Yedi Öğüdü'ne Bakınız.

kavramı gibi. Güneşin doğması, batması, yağmurun yağması bunların tesadüf olmadığının farkına varan insanlık "Tanrının" varlığına inanmıştır.

Güneş başlı inanç adamlarının önderliğinde yapılan dinsel törenlerin resimleri çizilmiştir. Kutsal geyiklerin çektiği arabalar ile göklere çıkan güneş başlı insanların çizimi de bu dönme içindedir (Somuncuoğlu, 2011:234).

Kozmoloji insan hayatında oldukça önemli yere sahiptir. İlk insanlar ay ve güneşi "Tanrı" bildikleri bazı kaynaklarda geçmektedir. Güneşi Tanrı bilip, ona yakın olmak için güneşe benzer kıyafetleri giymiş ya da tam tersi Tanrı bilinen güneşin kutsadığı insan bu şekilde resmedilmiştir (Tentiev, 2014:54).

Türk mitolojisinde güneş ve ayın yeri ayrı bir önem taşır. Eski Türk inançlarına göre ay ile güneş, insanlara daima iyilik getiren ve onları koruyan iki kutsal kudretmiş. Ay ile güneş, insanoğlunu her zaman göz altında bulundurur ve onları kötü yola sapmadan korurlarmış. Aşağıdaki, Altay türkülerinin anlattıkları masal da bunun örneğidir:

Çok çok eski çağlarmış büyükçe bir dev varmış,
Nice çok canlar almış, insanoğlu az kalmış.
İnsanlar toplanmış, ta Tanrıya varmışlar,
Kurtar bizi diyerek, Tanrıya yalvarmışlar.
Bu çok güç vazifeyi, Tanrı güneşe vermiş,
"Yakarım ben bu dünyayı, ay yapsın işi demiş."
Ay dünyaya inerken, hava da çok soğukmuş,
Dev böğürtlen yer iken, ağaçla göğe uçmuş.
Ay gökte dolu iken dev ayda görünürmüş,
Böğürtlenini yerken, keçeye bürünürmüş.

Bu efsanede güneş sıcak ay soğuk bilinmektedir (Ögel,1971:176).

Olcaz Süleyman, Saymalıtaş'taki insan karakterleri korku içinde çizilmiştir. Bazı anlamsız figürler "o bür" dünyanın yaratıkları olup, masum varlıkları korkutmaktadır. Korkmuş olan varlıklar kollarını gökyüzüne doğru açarak güneşten yardım istemektedirler (Görsel 20) (Tentiev, 2014:61).

Görsel 20 Saymalıtaş Petroglifleri, Göklere El Açmış İnsan Figürleri

İnsanoğlunun ilk gününden itibaren kozmolojiyle olan ilişkisi maddi anlamda bir ilişkinin olması yanında bir de mistik ilişki söz konusudur. Mistik ilişki bütün kutsal dinlerde yer almaktadır. Yüce olana ulaşmak. Allaha giden yol gökyüzüne giden yoldur gibi. Örneğin: Miraç hadisesi, Hazreti Muhammed'in Burak adlı binitiyile miraca çıkması İslam dininde vardır. Fakat bu düşünce sadece İslam dünyasına ait olduğunu belirtmez. Göklere uçmak daha eskilere dayanmaktadır (Somuncuoğlu, 2011:272).

Güneş başlı insanlar Orta Asya petrogliflerinin çoğunluğunda bulunmaktadır. Onlardan biri Tamgalısay petrogliflerinde yer alan güneş başlı insan figüründe kuyruk da bulunmaktadır. İnsanın hayvan bedenine dönüşüp, göksel bir yolculuğa çıkması, başka bir dünyaya, güneşe ulaşması anlaşılabilir. Hayvan bedenine dönüşme trans hali göksel yolculuk, Utah'ın güneydeki Kızılderili petrogliflerinde gözükten antropomorfik (insan biçimli) şekiller, şaman trans halinin, sanrılı yolculuğunun ifadesi olarak yorumlanmaktadır. Petrogliflerdeki tarife uygun bir efsane Altay Türklerinde: "Önceleri ne ay ne güneş varmış, insanlar havada uçar dururlarmış. Uçarken de çevresine ışık saçarlarmış" (Somuncuoğlu, 2010:29).

Saymalıtaşta güneş başlı insanlardan ziyade gözlüklü insan figürleri bulunmaktadır. Gözlüklü insanlar başka bir dünyaya geçiş ritüelini gerçekleştirildiği bilinmektedir. Gözlüklü figürün yanında kuyruklu insan ve üçüncü olarak tozlaşmış,

parçalanmış gibi bir figür daha bulunmaktadır. Bir bedenın başka bir bedene dönüştüğü olarak yorumlanmaktadır (Somuncuoğlu, 2010:27). Başka vücuda geçme ritüelleri hakkında günümüzde gerçekleşen, Afrika'da bulunan şamanların ritüelleri hakkında Muhtar Şahanov ve Cengiz Aytmatov'un sohbetinden oluşan kitapta şunlar yazılmakta, Afrika'da zehirli balığın omuriliğinde bulunan esnek iğne şeklinde bir zat varmış, onu insan yemeğine katınca insan farkında olmadan onu yemekle birlikte yermiş. Zehir ölümcül olunca insan ölmüş ve yer altına verirlermiş. Aradan zaman geçince, ortalık yatışınca şamanlar mezarı kazıp, içindeki ölüyü ritüelleriyle diriltirmiş. Fakat insan kendi kimliğini unutup şamanın emirlerine uymış¹⁰.

Saymalıtaş petrogliflerin arasında kuyruklu insanlar bulunmaktadır. Cinsel teması anlatıyor olabilir ya da şaman bedenın hayvan bedeni aracılığı ile göklere çıktığı veya kollarını göklere doğru açmış üstün güçlerden bereket arıyor olabilir. Amerika Kızılderililer, 3 bin-4 bin yıl önce meydana gelen jeolojik bir kuraklık yüzünden petrogliflerin çizilmeye başlamış olduğu söylenmektedir (Somuncuoğlu, 2010:29).

Türk karakterli petrogliflerin geneli yüksek, yani göklere yakın yerlerde yapılmıştır. Bunun önemli sebepleri vardır. Çünkü dağlarda, yükseklerde atmosferik basınç ve hava yoğunluğu azalır, bu yüzden nem ve toz bulunmamaktadır. Havanın bu şeffaflığı güneşten gelen radyasyonu daha iyi yansıtmaktadır. Bu yüzden dağlarda güneş nuru daha yoğun olur, gökyüzü daha yakın ve koyu mavi renginde görülmektedir (Tentiev, 2014:94). Bu özellikler Saymalıtaş'ın ne sebeple denizden yaklaşık 3.700m yükseklikte yapıldığına dair ipuçları vermektedir.

Eski Türklerde göğe Tanrı "Tengri" derlerdi. Tengri, hem gök hem Yüce Tanrı anlamına gelmektedir (Ögel, 1971:67). Fakat ondan üstün güç olduğunun da farkındaydılar. Çünkü Saymalıtaş petrogliflerinde sadece göklere çıkmakla kalınmamış, onun dışında da farklı güçleri anlatan semboller bulunmaktadır. Göğü, güneşi, ayı yaratan Yüce zatın olduğunun farkındaydılar. Bu konu eski Göktürk kitabelerinde de söylenmiştir: "Tanrı, gök ile yeri yarattıktan sonra, ikisi arasında da, insanoğlunu yaratmıştır". Bu mitolojik sistem Türk soyları için değerli bir kaynaktır.

¹⁰ Detaylı bilgi için: Muhtar Şahanov, Cengiz Aytmatov, "Şafak Sancısı" eserine bakınız.

Hint felsefesinde buna benzer sembol bulunmakta ve iki çizginin kesiştiği yer insanlığın huzur bulduğu yer olarak yorumlanmaktadır. Aynı sembol fakat çember içindeki hali Çin, Mezopotamya, Mısır gibi çok gelişmiş uygarlıklarda varlığını devam etmiştir. Türklerde "Tengri", "Merkez", "Dünya" simgesidir. (Eliade, 1994:16). Olcaz Süleyman'ın araştırmalarında güneşin sembolü olduğunu ve bunu Kırgız yurdunun en önemli parçası tündük ile kıyaslanmıştır.

"Tengi" hakkında farklı bir yorum daha, ilk insanlar hayatlarını sürdürebilmeleri için ilk baharın zamanında gelmesi önemliydi. Eskilerde soğuktan sıcağa geçmek diye deyim varmış. Sıcağa geçme zamanına "üt¹¹" diyorlarmış. Güneşin ısınmasıyla birlikte hayatları canlanırmış, daha kolaylaşmış en önemlisi güneş sıcaklığıyla birlikte bereket getirirmiş. Bu nedenlerden dolayı mevsim değişmesi sabırsızlıkla beklenirmiş. Güneşler ısınması için, soğukla sıcağın dengesi (ten) gelsin (kirsin, kir) dualarını etmişlerdir. Sonradan "Tenkir" kelimesine dönüşmüştür. Üstelik güneşin ısınmasıyla birlikte yeşil otlar da çıkmıştır. İlk insanlar bunu gözlemlerken, yağmur yağıyordu arkasından güneş çıkmış ve etraf yemyeşil oluyormuş. Sonucunda yeşilliğin güneşten doğma olduğuna inanırlarmış ve yeşile "ot¹²" demişlerdir. Sümerlilerde de "Dingir" Tanrı anlamına gelmektedir (Tentiev, 2014:78).

Saymalıtaş petrogliflerinde bulunan Türklerde "Tengri" sembolü olan güneş sembolü farklı şekillerde de bulunmaktadır. Araba tekerleği olan tekerlek bağımsız olarak çizildiği için güneş sembolü olarak da algılanmaktadır. Güneş petrogliflerin içine giren daire sembolü, Venüs'ün güneş önünden geçişini ifade etmektedir. Venüs'ün güneş önünden geçişi M.Ö.3000 yıllarına Sümerliler tarafından da bildirilmiştir (Novojenov, 2012:107). Güneşi kurtarıcı olarak bilen ilk insanlar acaba güneşin tutulmasına nasıl tepkide bulundular, sorusuna güneşe ok atan şaman resmi belki cevap olabilir. Ayrıca güneşe ok atan insan figürü Saymalıtaş petrogliflerinde görülmektedir (Görsel 21).

¹¹ Üt-güneşin ışık üzmesi, üygö üt kirkende malga süt kiret-güneşin nuruyla birlikte hayvanın sütü bol olur. Takvimin 12'inci ayı 22 şubattan 21 marta kadar üt ayıdır (nevruz 21 mart). Sümerlilerde "ud" güneş, "udu" güneş Tanrısı. Türklerde üt (üd, öd)- öğle, vakit, ateş, ot (Tentiev, 2014:77).

¹² Ot-Ateş, wikipedia.org

Görsel 21 Saymalıtaş Petroglifleri, Güneşin Tutulmasına Ok Atan İnsan Figürü

Güneş tutulması ve güneşe ok atan boynuzlu başlık giymiş bir şaman figürü. Şamanizmde, güneş tutulmasında gök yüzüne ok atmak bilinen bir ritüel olduğu söylenmektedir. Güneşin tutulması karanlık olarak bilinmiş ve şaman güneşe ok atarken tasvir edilmiştir. Altay Türklerinde ay tutulduğunda "yine bu Yelbegen ayı yedi" derlermiş. Yelbeğen yedi başlı ejderha (Ögel, 1971:178). Eski Türk kozmoloji düşüncesinde Güneş tutulmasında, Güneşi kurt ya da ejderha yani Yelbeğen tarafından yenildiği düşünülmüş ve güneşi kurtarmak amaçlı gökyüzüne ok atılmış. Yine Altay, Tuva, Moğollar tarafından yapılan farklı yorumlar, mitolojik inançlarında güneşe avcılık yapan Erhiy Mergen adlı mitolojik varlık mevcuttur. Erhiy Mergen ilk çağlarda birkaç güneşi vurup yere salmıştır. Ancak beşincisini vuramayınca baybakına dönüştüğüne inanılmış ya da Tanrı tarafından cezalandırıldığı hakkında inançlar vardır (Bayat, 2007:197).

Saymalıtaş petroglifleri anlatmakla, araştırmakla, yorumlamakla bitmeyen, sadece Kırgızlar için değil bütün insanlık için çok değerli hazinedir. İnsanlık soyunun bugüne nasıl geldiğini anlatan, her birimizin soyumuzu, kimliğimizi bilmemizi sağlayan bilgiler içermektedir. Somuncuoğlu (2011:282), bugüne kadar insanlığın entelektüel tarihini anlamaya, yorumlamaya ve anlatmaya çalışanların Saymalıtaş'ı görmemeleri büyük bir eksikliktir. İnsanlık bugünkü uygarlık düzeyine taşları tırnakları ile kazıyarak gelmiştir. Bu süreçte Saymalıtaş'ı anlatabilelim, gösterebilelim.

2.3.3. Saymalıtaş Görsellerinin Reklam ve Ticari Tanıtım Unsuru Olarak Kullanımı

İnsan, görsel iletişimi oluşturmak için doğadan örnek aldı ve kullandığı eşyaları, düşüncelerini simgelerle anlatmak için doğaya bakmıştır. Doğayı anlatmaya çalışırken, insanlık kendi kimliğini aramaya başlamıştır. Bin yıllar boyunca somut varlıklarda aramıştır. Fakat bu somut varlıklardan (dağ keçisi, geyik, dağlar, bulutlar, ay, güneş v.s) da cevap bulamayan insanlık damga, sembol, işaretle anlatmaya çalışmıştır. İnsan ben neyim sorusunu ancak doğadan ilham alarak, kendi düşüncelerinde bulabileceğini anlayınca yola devam etmiştir. Aslında bu macera halen devam etmektedir. İnsan kendini anlamlandırması ve anlatmasının bir aracı olan sanat halen devam etmektedir (Somuncuoğlu, 2011:424).

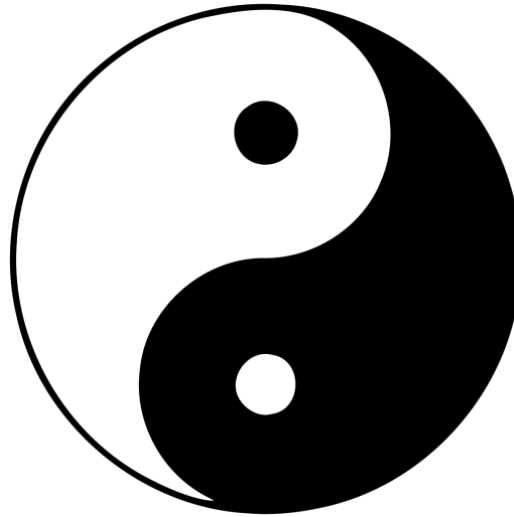
Ne kadar farkında olalım ya da olmayalım günümüzde kullanılan bir çok görsel iletişim araçları hala bilinç altımıza işlemiş olan petrogliflerden yola çıkarak yapılmış olduğu düşünülmektedir. Saymalıtaş petrogliflerinde, bugünlerde kullanılan bir çok semboller yer almaktadır. Onların birisi asıl anlamını kaybetmiş "Tanrı" (Dünya, Merkez) sembolüdür (Görsel 22). Eliade Mircea (1994) bu konudaki yaklaşımı şöyle açıklamıştır:

Bugün bazı efsane ve simgelerin, bazı kültür tipleri tarafından yayılarak, dünya üzerinde dolaştıkları bilinmektedir; yani bu efsane ve simgeler tamamen eski insan tarafından kendiliğinden yapılmış keşifler değil de, bazı insan toplumları tarafından iyice sınırlandırılan, yoğrulmuş ve taşınan bir kültürel bütünün yaratıdır; bu cins yaratıların bazıları köken ocaklarından çok uzaklara yayılmışlar ve onları başka türlü tanıyamayacak olan halklar ve toplumlar tarafından özümlemişlerdir (Eliade, 1994:11).

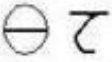

Görsel 22 Saymalıtaş Petroglifleri, Tanrı Sembolü

Ömüraliev Çoyun'unu araştırmalarında yer alan ve günümüzde farklı görünümlü taşıyıp, farklı kültüre ait olan, Saymalıtaşta kısmen görülen petrogliflerin biri "Tengri" sembolü aynı zamanda Yin-Yang (Görsel 23) sembolünü andırđını kanıtlamaya çalışmıştır.

Görsel 23 Kaynağı Saymalıtaş düşünölen Çinlere ait Yin-Yang sembolü

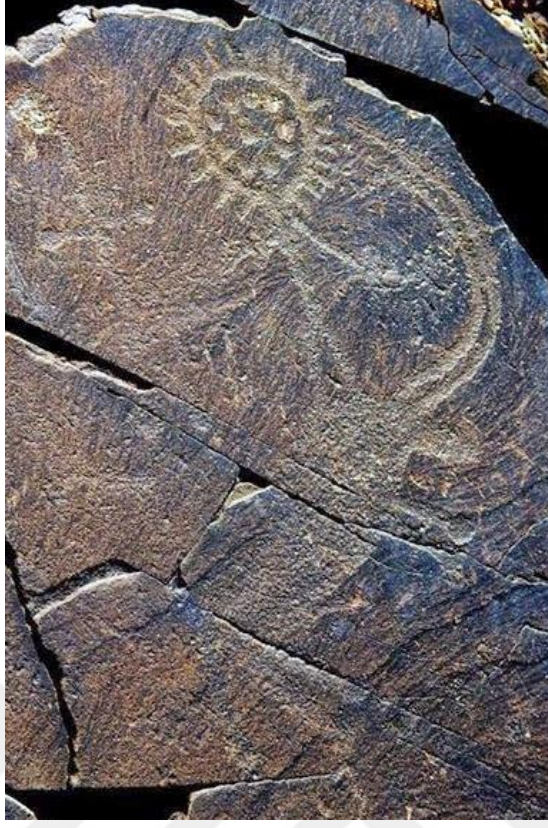
Türk kültüründe önemli yere sahip olan "Tengri" sembolünün ilk kaynakları Saymalıtaş olduğunu bilinmektedir. Daha önce de yazıldığı gibi iki çizginin kesiştiği yer insanlığın huzur bulduğu yer ya da Türk mitolojisinde gökyüzü direği (Görsel 24), Tanrı gök ile yeri yaratmış ortasına da insanı koymuştur. Gök iyiliği ve melekleri temsil ederken yer ya da yer altı kötü ruhları temsil etmiştir (Ögel, 1971: 78).

		
TENGRI dangası	ORHON T ₁	Finike TEIH
		
Eski Yunan THEIA	THEIA, IAU	Finike I harfi
		
GİRİT Lineer-A	Etrüsk TH	LATİN T harfi

Görsel 24 Saymalıtaş Petroglifleri, "Tengri" Sembolü ve Farklı Versiyonları

"Taypin Tzin" (Uluu Beypildik - Kutsal Huzur) kitabında " "Tengri"- Yang, Yer- Yin. Tengri hep yukarıya bakar, gücü, kutu yere akar. Yer her zaman göğü bulur, ondan rahat alır. İki kutsal buluştuğu yerde insanlık huzur bulur". Yani günümüzde en önemli ve felsefi anlamda çok güçlü sembollerin biri olan Yin - Yang sembolü Türk soyuna ait olma ihtimali düşünülmektedir (Ömüraliev, 1994: 33).

Aynı mantıktaki yorumları içeren değim Kırgızlarda, " Başı gökte, ayağı yerde". Kozmik bir vücut. Göklere direnmiş başı güne (güneşe) dönüşür, ayağı tüne (yer altına) , ortası deme (nefes) dönüşür. Saymalıtaş petrogliflerindeki güneş başlı insan vücudu bu yorumlara uygun bir görsel olabilir ya da boğanın üstündeki (Görsel 25) güneş başlı insan. Kırgız mitolojisinde yer alan boğa kültü, yer altında büyük bir boğa var, yer huzurunu sağlayan. Kızdığı zaman felaketler olacağına inanılır (deprem gibi). Bunun terbiyelik manası yer anaya karşı saygılı olmaktır (Ömüraliev, 1994: 24-25).

Görsel 25 Saymalıtaş Petroglifleri, Boğa Üstünde Güneş Başlı İnsan

Aynı petroglif stilize edilerek (Görsel 26) 2016'da gerçekleşen, dünya çapında olan, Kırgız kültürünü ve göçebe hayatını dünyaya tanıtmak için düzenlenen "Göçmen Oyunları" saltanatının logosu olarak kullanılmıştır. Logonu tasarlayan, daha doğrusu geliştiren, Saymalıtaş'taki görselleri yeniden canlandıran sanatçı, tasarımcı, tarihçi Mayramkul Asanaliev.

Logo'nun açıklaması şu şekilde: yuvarlak olan dünya, ata binen insan ve kafasında "kut"¹³ damgası işaretiyle kalpak giyen Kırgız (Görsel 27). Anlamlandırması: Kırgız dünyayı, insanlığı birlik olamaya çağırmaktadır. En önemlisi Kırgızların dünyaya tanınması, dünyayı elinde tutması ve insanlığı din, ırk

¹³ Kut-her şeye girebilen ve ilahi nitelik kazandıran sihir gibi bir şeydir. Şamanizm'de ru veya can anlamında kullanılmıştır. Kut'un en yaygın ve belirgin anlamı, devlet veya siyasi hakimiyettir. Orhun yazıtlarında "Tanrı yarlıgadığı için kut'im" şeklinde geçen ifade Hakan anlamına gelmektedir. Eski Türk hukuku ile ilgili en önemli kaynaklardan birini oluşturan Yusuf Has Hacib'in ünlü eserinin ismi "Kutadgu Bilig"in de buradan geldiği bilinmektedir (YILDIZ, B. (2014). Balasagin-Burana Açık hava Müzesi ve Arap Harfleriyle Yazılmış Mezar Taşları, Tarih Okulu Dergisi).

olarak ayırmadan, Kırgızların mütevaziliğini, misafirperverliğini anlatmaktadır (NTS, 2016).

Görsel 26 Saymalıttaş Petrogliflerinden Kaynaklanan "Göçmenler Oyunu" Etkinliğinin Logosu

Görsel 27 Saymalıttaş Petrodlilerinde, Tengri, Evren Damgası, Kalpak Üstünde Bulunan Kut Damgası

Saymalıttaşta bulunan semboller, damgalar pek çok farklı alanlarda (sinema, dizi) kullanılmaktadır. Örneğin, "Diriliş" dizisinde Moğol şamanın davulundaki görseller (Görsel 28) .

Görsel 28 "Diriliş" Dizisi, Moğol Şamanın Davulu, "Tengri" Sembolü

Bu sembol eksi Kırgız damgalarında ve Saymalıtaş petrogliflerinde görülmektedir. Çin kaynaklarında, iki bin yıl önce yaşayan Yan Sün'ün yazmış olduğu kitapta kare içinde yuvarlak olan sembol hakkında bunlar geçmektedir: Yuvarlak-Gök, Kare-Yer. Yuvarlak dağıtır, genişletir, kare toparlar. Yuvarlak eğitir, göklere ulaştırır, kare toparlar. Yani kudretin göklere yettiğinde, ayakların yerde kalsın. Günümüzdeki anlamı da zengin olup, servete ulaştığında Tanrının varlığını unutmama demektir (Ömüraliev, 1994:36-37).

Dünyaca ünlü HBO dizisi "Game of Throns'da" dikkat çeken semboller Saymalıtaş petrogliflerinde sıkça bulunan spiral (Görsel 5'e bkz) simgesi ve su işaretidir (Görsel 8'e bkz). Su işaretini anlatan sembol dizide: Yaratanın yarattıkları güzelliği ve birbiri ile olan uyumu olarak anlamlandırılmaktadır. Spiral ise kötü ruhlu insanların (ak gezenler), yani dünyamıza ait olmayan varlıkların sembolü olarak belirtilmektedir. Dizide insanlığın bilinç altına işlemiş olan, insanlık tarihinde önemli yere sahip olmuş, gizemli semboller oldukça güçlü teorilere dayanılarak kullanılmıştır.

Saymalıtaş petrogliflerinden ilham alınarak yapılan logolar içinde Hacettepe Üniversitesinin logosu incelenebilir.

Hacettepe Üniversitesinin logosu, 1967 yılında, o dönem Tıp Fakültesi öğrencisi olan Emekli Prof. Dr. Yücel Tanyeri tarafından "Hitit" geyiğinden

esinlenerek tasarlanmıştır (Görsel 29). Daha sonra iyi bir grafik anlatım amacı ile geliştirilip kullanılmaktadır (Gıyasettin, t.y). Hititler M.Ö. 2000 yıllarında Anadolu'ya göç ederek yerli Hatti beylikleri üzerinde hakimiyet kurdukları bilinmektedir¹⁴. Ancak Saymalıtaş petroglifleri daha eski tarihlere dayanmaktadır. Saymalıtaş petroglifleri M.Ö. 3000 yıllarına ait olduğu bir çok araştırmacı tarafından belirtilmiştir. İnsanlık tarihinde ilk geometrik figürler olarak da bilinmektedir¹⁵. Bu kaynaklara dayanarak geyik figüründen oluşan Hacettepe Üniversite logosunun ilk kaynakları Saymalıtaş petroglifleri olması mümkündür.

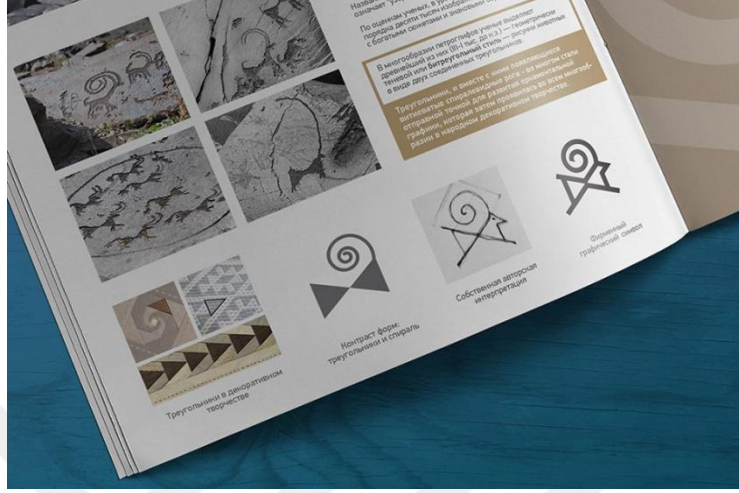
Görsel 29 Hacettepe Üniversitesinin Logosu

Kırgızlar kendi kültürüne ve geleneklerine çok bağlı olmasına rağmen eski kaynaklar kullanılan tasarımlar oldukça azdır. Fakat halılarında, kıyafetlerinde, süs eşyalarında fazlasıyla kullanılmaktadır. Son zamanlar bu tür kültürel zenginliklere artan ilgi de çoğalmaktadır. Örneğin, Saymalıtaş petrogliflerinden ilham alarak süs eşyası ticaretine başlayan genç yaştaki Mirzaev Arstanbek zamanla çok hoş bir

¹⁴ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Hititler>

¹⁵ Detaylı bilgi için tezin "Saymalıtaş Petroglifleri" bölümüne bakınız.

galeriye dönüştürmüştür. Galerinin logosunu tasarlayan Aleksey Lısogorov, logosunu (Görsel 30,31) yaparken bir çok ilginç konularla karşılaştığını ve Saymalıtaş ile ilgili daha çok projeleri olduğunu söylemektedir (Lısogorov, 2018).

Görsel 30 Saymalıtaş Petroglifleri, Geyik Figüründen Logo Çalışması. Aleksey Lısogorov

Görsel 31 Logo Çalışmasının Kart Vizitte Kullanılması. Aleksey Lısogorov

Saymalıtaş görsellerinin günümüzde ticari unsuru olarak kullanılmasına katkı sağlayan tasarımcılarının biri Çolpon. "Çolpon Kurak" isimli eğitim merkezini yönetmektedir. Aynı zamanda Kırgız kültürünü dünyaya tanıtmaktadır. Eğitim merkezinde yapılan işler genelde yurt dışına satılmakta ve moda tasarımında da önemli gelişimler yapmaktadır. Kendini temsil etmesi için yani kendi kişisel logosu

olarak kumaştan yapılmış, duvara asılan süs eşyası "Tuştuk'a" işlenmiş "Tengri" damgasını göstermektedir (Görsel 32).

Görsel 32 "Çolpon Kurak" Eğitim Merkezini Temsil Eden Süs Eşyası

Şimdi Saymalıtaş petrogliflerinin reklam ve ticari tanıtım unsuru olarak kullanımı denildiğinde genelde reklam ticareti akla getirmek biraz yanlış olabilir. Çünkü Saymalıtaş petroglifleri kültürel zenginliktir, insanlığın kültürel zenginliğidir ve Saymalıtışı tanıtırken ya da ticari anlamda kullanırken dikkat etmek, doğru anlatmak çok önemlidir.

III. BÖLÜM

UYGULAMA-SAYMALITAŞ VADİSİNİN TANITIM AFİŞİ

3. KIRGIZİSTAN JELALABAD BÖLGESİ VE TARİHİ MİRASI SAYMALITAŞ

Orta Asya'da Kırgızların tarihi etkin role sahiptir. Kırgızların kültürü, inançları, yaşam tarzı her zaman dikkat çekmiştir. Kırgızlarla ilgili çalışmaların genelinde Kırgızların göçebe hayatı ve yaşam tarzları ile sınırlanmıştır (Alyılmaz, 2013:2).

Kırgızlar hakkında ilk kaynaklar Çin'de görülmüştür. Çin filozofu Simadzyan, batıda kırmızı saçlı, mavi gözlü, iri yapılı, savaşçı karakterine sahip ulus olduğunu belirtmiştir. Bu kaynaklarda Kırgızların ismi "Guan Gün" olarak geçmektedir (Cusupov, 1993:6).

Yaklaşık 201.yıllarda Hun saldırısından sonra Kırgızlar hakkında hiç bir yerde bilgi bulunmamıştır. Bazı kaynaklarda o süreçteki bilgilerin birileri tarafından yok edildiği düşünülmektedir. Uzun süre aradan sonra Kırgızlar VII.yüzyılda Yenisey Runik yazılarında tekrar ortaya çıkmıştır (İstorya Kırgızstana, 2017).

"Kırgızların milattan önceki dönemlerde boy teşkilatı oluşturduklarını; milat sonrasında önce Hun sonra (Kök) Türk birliği içinde yer aldıklarını; bugün yaşadıkları coğrafyaya sonradan geldiklerini; bu topraklarda daha önce Batı Türğişlerin, On Okların yaşadıklarını; Kırgızların anayurtlarının ise Sibiryta bölgesinde Kögmen sislilerinden kuzeye doğru akan Kem (Yenisey) Irmağı'nın Türkçe Ulug Kem denen güneydoğu yatağının ve Kem Irmağı'na batıdan akan Abakan Irmağı'nın kıyılarında bulunmuştur" (Alyılmaz, 2013:3).

Kırgızlar tarihi boyunca kendi soyunu kurtarmak için çok mücadele vermiştir. Çinler, Moğollar, Araplar, Ruslar tarafın yapılan büyük darbelere rağmen bugün egemen bir ülkedir. Kültürüne, geleneklerine, diline sahip çıkmış, bu günlere kadar getirmiştir (İstorya Kırgızstana, 2017).

Kırgızların zengin tarihe ve kültüre sahip olduğunu gösteren delillerin birisi Saymalıtış vadisidir. 3000 yıllık geçmişi olan Saymalıtış vadisi Kırgızistan'ın yedi ilçesinin biri olan Jelalabad bölgesindedir. Saymalıtış deniz seviyesinden 3000-

3500m yükseklikte, güneyden kuzeye doğru 5-6 km, doğudan batıya doğru 700-800 km uzar. Doruk noktası deniz seviyesinden 3450 m yüksekliktedir. İki yamacının birleştiği yerden kuzeye doğru teraslarla açılır, oranın yüksekliği 2800 metredir. Doğusunda Kek - Art ırmağına dökülen Sogot ırmağı dar bir kanal oluşturmaktadır. Saymalıttaşın çukur kısımlarında göller bulunmaktadır. Güney ve güney batısına doğru altı göl mevcuttur. İki göl dağın batı tarafının üst kısmındadır. Bu Saymalıttaşın ikinci büyük gölüdür. Göllerin etrafında petroglifler bulunmaktadır (Somuncuoğlu, 2011:20-21).

3.1. Saymalıttaş Tanıtım Afişinde Kullanılan İmgeler

Çalışmanın bu bölümünde Saymalıttaş petrogliflerinde yer alan görsellerden yola çıkarak Saymalıttaş tanıtım afişi uygulanmıştır. Daha önce verilen bilgilere dayanılarak hazırlanmıştır. Saymalıttaş petrogliflerindeki görsellere destek olarak Kırgız kültüründe önemli yere sahip olan Orhun yazıtları kullanılmıştır. Ancak uygulama projesinde yer alan görseller hakkında bilgiler ikinci bölümde de yer almıştır.

3.1.1. Geyik İmgesi

İnsanlık tarihinde geyik besin kaynağından külte dönüşmüştür. Kırgız kültüründe "Ana" adını taşımaktadır. Kırgızların soyunu kurtarmış, kahraman varlık olarak bilinmektedir. Kırgızistan'ın yedi ilçesinde geyik heykelleri bulunmakta, genelde ilçeye giriş kısımlarındadır. Geyik aynı zamanda güzellik sembolü olarak bilinmektedir. Kızlarını güzelliğini anlatmak için "Maral" ismi verilmiştir. Maral dişi geyik demektir. Günümüze kadar geyik figürleri keçe, kilim, halı gibi süs eşyalarında yer almıştır. Saymalıttaş petrogliflerinde en sık yer alan görsel geyiktir.

3.1.2.Boğa İmgesi

Boğa Kırgız kültüründe geyik kadar üne sahip olmazsa da tarım işlerinde çok katkıda bulunmuştur. Bu katkısından dolayı saygı duyulmuştur. Boğa figürü Saymalıttaş petrogliflerinde az bulunmaktadır.

3.1.3. Kün Adam İmgesi

Kün adam bir çok ilginç yorumlar yaptıran petrogliflerin biridir. Kozmik bir varlık, inanç adına yapılan ritüellerdeki güneş kılığına girmiş şaman veya Tanrının

kutsadığı bir insan gibi kesin sonuca varılmamış yorumlar yapılmıştır. Ancak ilk insanlar için önemli yere sahip oldukları kesindir.

3.1.4. Gökyüzüne Uçan Şaman İmgesi

Şamanlar göçebe hayatında oldukça önemlidir. Dünyanın her yerindeki petrogliflerde Şaman görselleri bulunmuştur. Şamanların "öteki" dünya ile bağlantı kurduğuna inanılmıştır. Şamanların bulunduğu ortamlarda "sihir" ve "büyü" gibi insanlık dışı güçler bulunmaktadır. Bu nedenle tarihte de günümüzde de dikkat çekmiştir. Saymalıtaş petrogliflerinde Şamanlar "öteki" dünya ile bağlantı kuran varlık olarak yorumlanmıştır. Gökyüzüne yolculuk yaptıklarına ihtimal verilmiştir. Bu konuyu içeren görseller net bir şekilde yansıtılmıştır.

3.1.5. Tanrı İmgesi "Tündük"

Tanrı sembolü olarak belirtilen görsel aynı zamanda dünya, güneş ve yer sembolü olarak bilinmektedir. Aslında hepsi bir bütün gibidir. Örneğin güneş, yer ve inanç dünya üzerinde gerçekleşmektedir. Bu mantığı tüm anlamı ile içeren görsel, Kırgızların göçebe hayatına uygun bir şekilde tasarlanmış "Bozüy'de" görülmektedir. Bozüy'ün en önemli parçası, bütün parçaları bir araya toplayan kısmı Tündük'tür.

Saymalıtaş petrogliflerinde yer alan Tanrı sembolü ile Bozüy'ün Tündük kısmı birbirine bağlantılı olduğuna inanılmaktadır.

3.2. Saymalıtaş Tanıtım Afişi - Uygulama Çalışması

Tüm afiş çalışmalarında Saymalıtaş petrogliflerindeki görseller kullanılmıştır. Uygulama sürecinde düşünsel süreçten sonra üretime geçilmiştir. Afişte kullanılacak olan figürler incelenmiş, nitelik kazandırılarak tekrar çizilmiştir (Görsel 33, 34, 35, 36, 37).

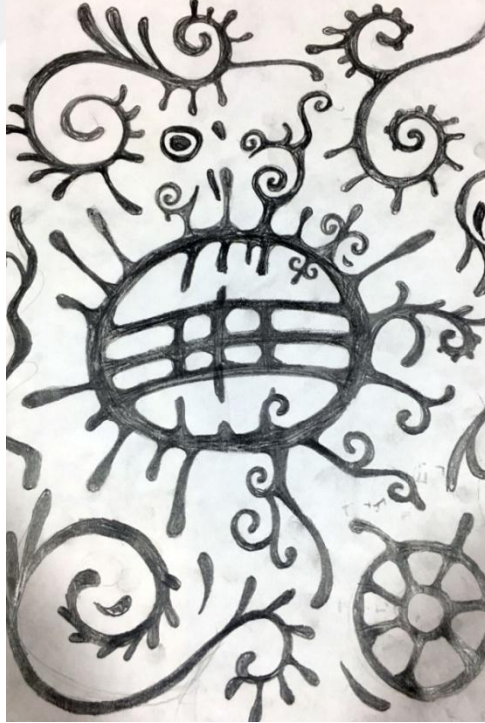
Görsel 33 Saymaltaş Tanıtım Afifi Tasarımı Eskiz Çalışmaları, Geyik İmgesi

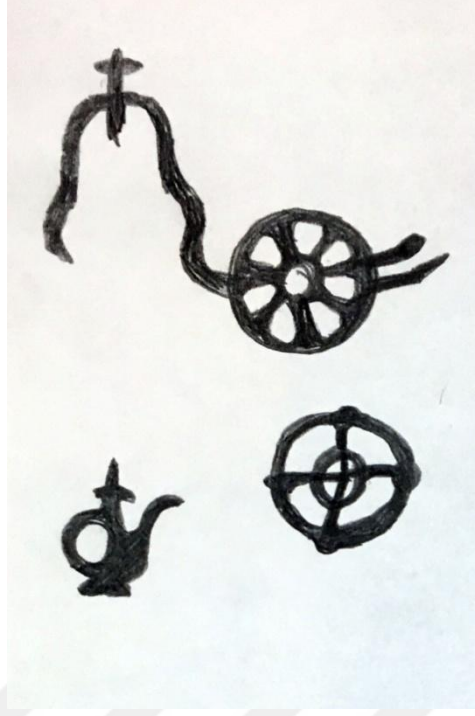
Görsel 34 Saymaltaş Tanıtım Afifi Tasarımı Eskiz Çalışmaları, Boğa İmgesi

Görsel 35 Saymalıda Tanıtım Afişisi Tasarımı Eskiz Çalışmaları, Kün Adam İmgesi

Görsel 36 Saymalıda Tanıtım Afişisi Tasarımı Eskiz Çalışmaları, "Tengri" İmgesi

Görsel 37 Saymaltaş Tanıtım Afışı Tasarımı Eskiz Çalışmaları, Göklere Uçan Şaman

Kağıt üstüne çizilmiş figürler taranarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Adobe İllustrator programı yardımıyla dijital ortamda yeniden çizilmiştir. Farklı denemeler yapılmıştır (Görsel 38, 39, 40, 41, 42, 43).

Görsel 38 Saymaltaş Tanıtım Afışı Tasarım Denemeleri, Kün Adam

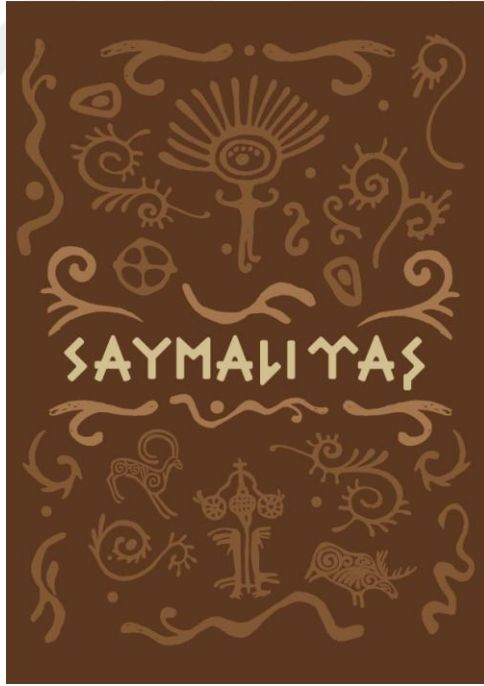
Görsel 39 Saymaltaş Tanıtım Afişi Tasarım Denemeleri, Boğa

Görsel 40 Saymaltaş Tanıtım Afişi Tasarım Denemeleri, "Tengri"

Görsel 41 Saymalıtaş Tanıtım Afişi Tasarım Denemeleri, Şaman

Görsel 42 Saymalıtaş Tanıtım Afişi Tasarım Denemeleri, Saymalıtaş

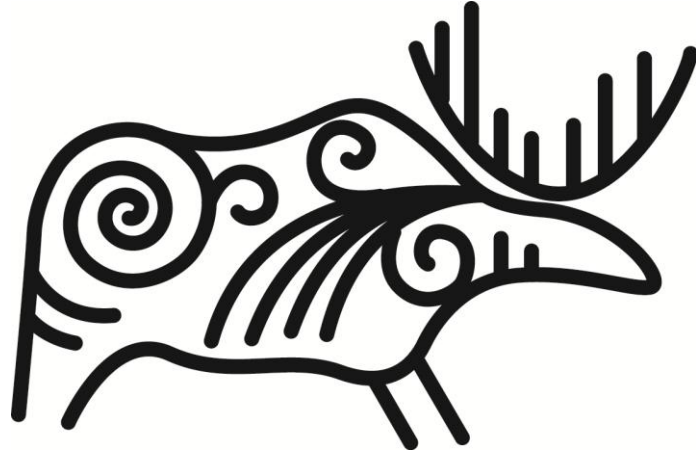

Görsel 43 Saymaltaş Tanıtım Afişi Tasarım Denemeleri, Geyik

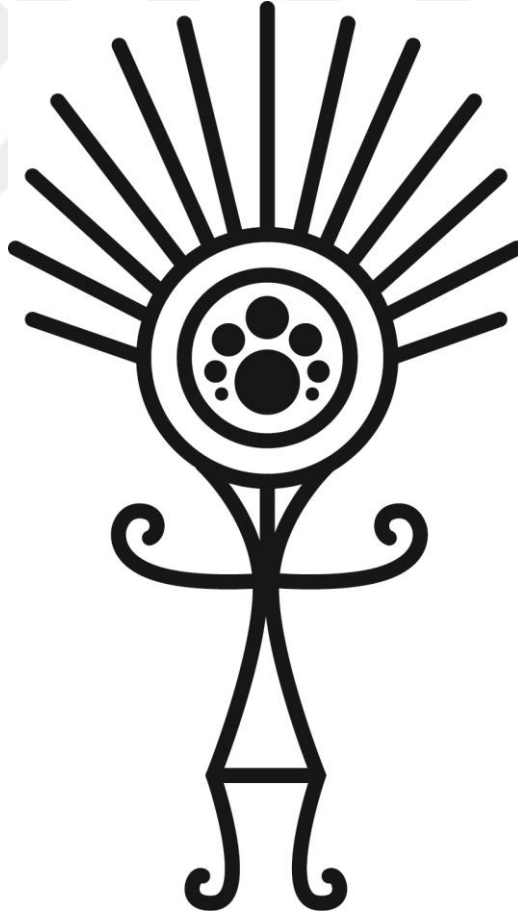
Daha sonra grafiksel boyut kazandırılana kadar çalışılmış, grafiksel boyut kazanan figürler eşit kalınlıklarda çizilmiştir (Görsel 44, 45, 46, 47, 48).

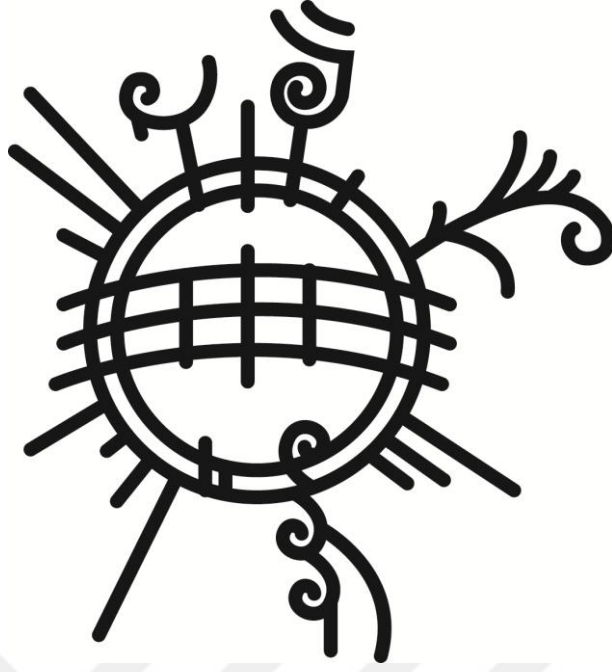
Görsel 44 Saymaltaş Tanıtım Afişi Tasarımı İllüstrasyonu Son Eskiz Çalışması Dijital Ortamda Çizimi, Geyik

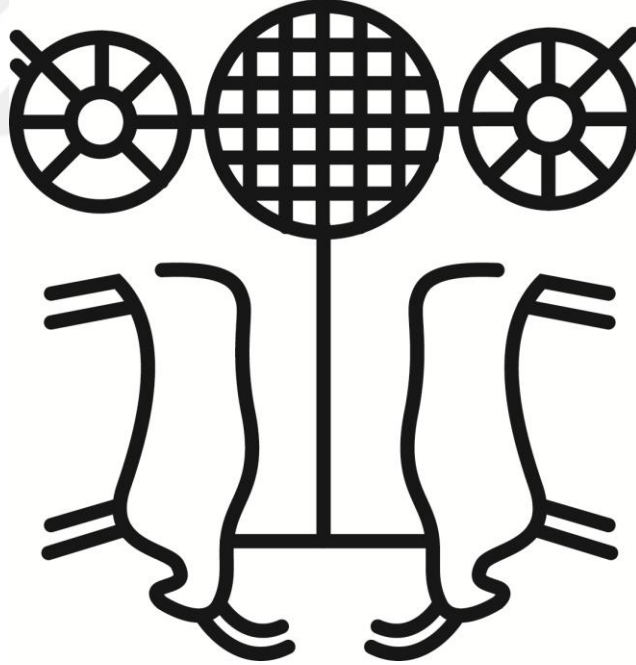
Görsel 45 Saymaltaş Tanıtım Afişi Tasarımı İllüstrasyonu Son Eskiz Çalışması Dijital Ortamda Çizimi, Boğa

Görsel 46 Saymaltaş Tanıtım Afişi Tasarımı İllüstrasyonu Son Eskiz Çalışması Dijital Ortamda Çizimi, Kün Adam

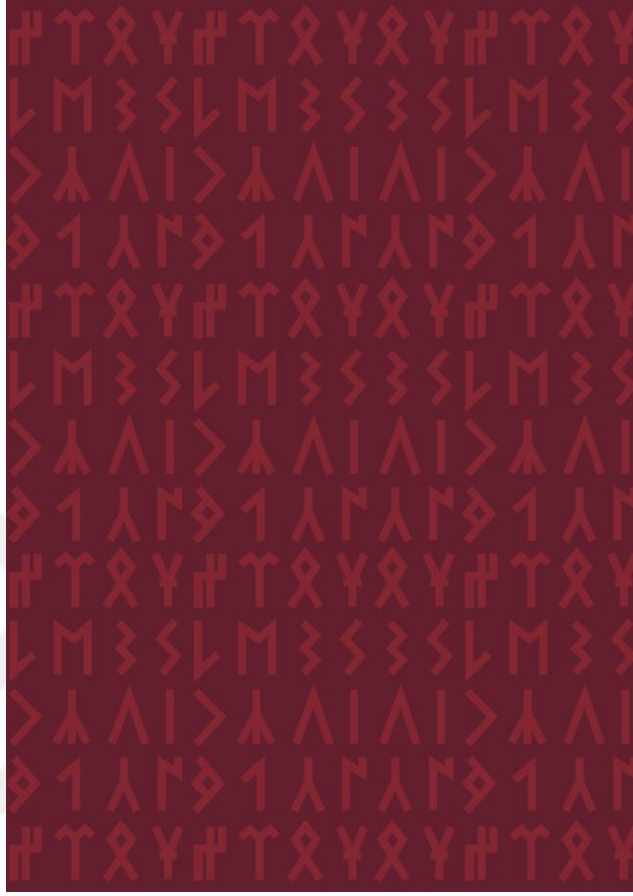
Görsel 47 Saymaltaş Tanıtım Afişi Tasarımı İllüstrasyonu Son Eskiz Çalışması Dijital Ortamda Çizimi, "Tengri" Damgası

Görsel 48 Saymaltaş Tanıtım Afişi Tasarımı İllüstrasyonu Son Eskiz Çalışması Dijital Ortamda Çizimi, Şamanlar

Ardından zemin renkleri seçilmiştir. Zeminde yer alan diğer görseller zemin rengine bağlı olarak uygulanmıştır. Zeminde destek olarak kullanılan, petrogliflerden

ortaya çıkmış Orhun Yazıtları (Görsel 49) ve Saymalıtış'taki çizgiler (Görsel 3,5'e bakınız) stilize edilerek yer almıştır (Görsel 50).

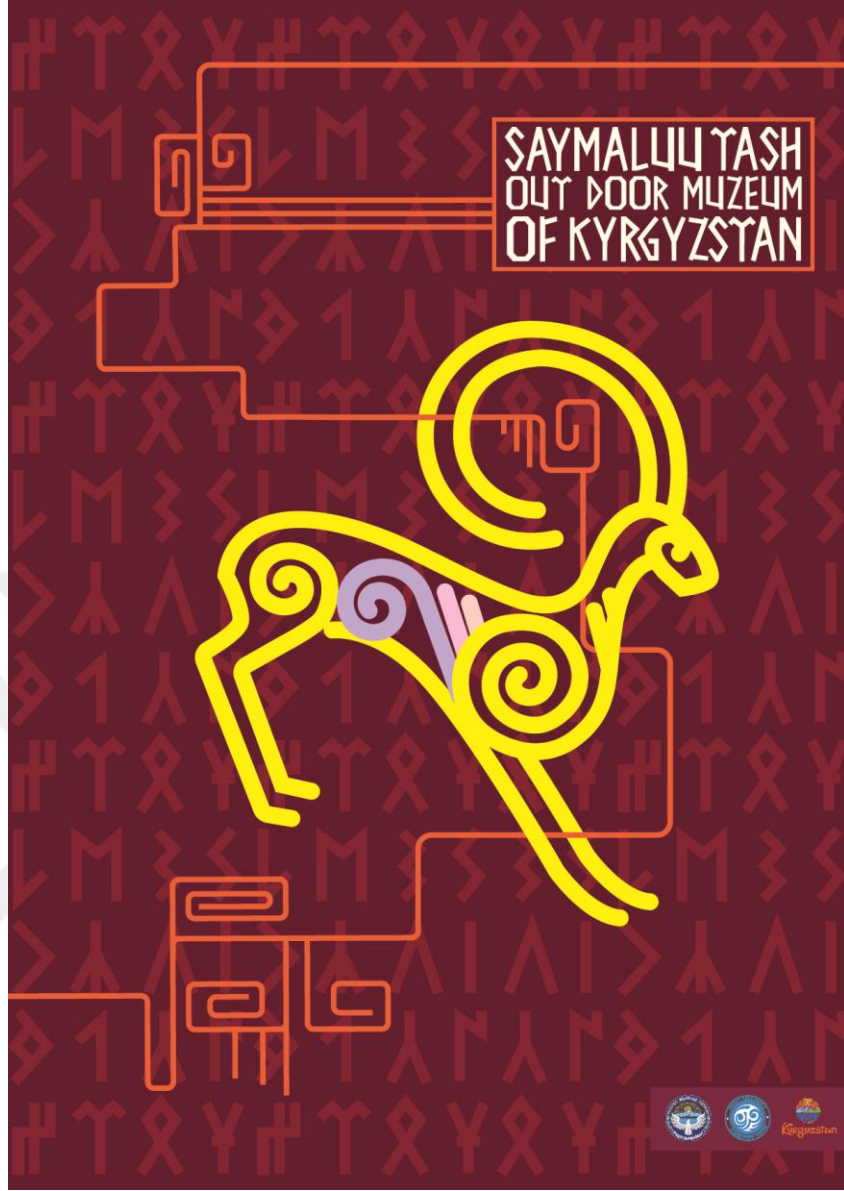

Görsel 49 Tanıtım Afişinde Yer Alan Orhun Yazıtları

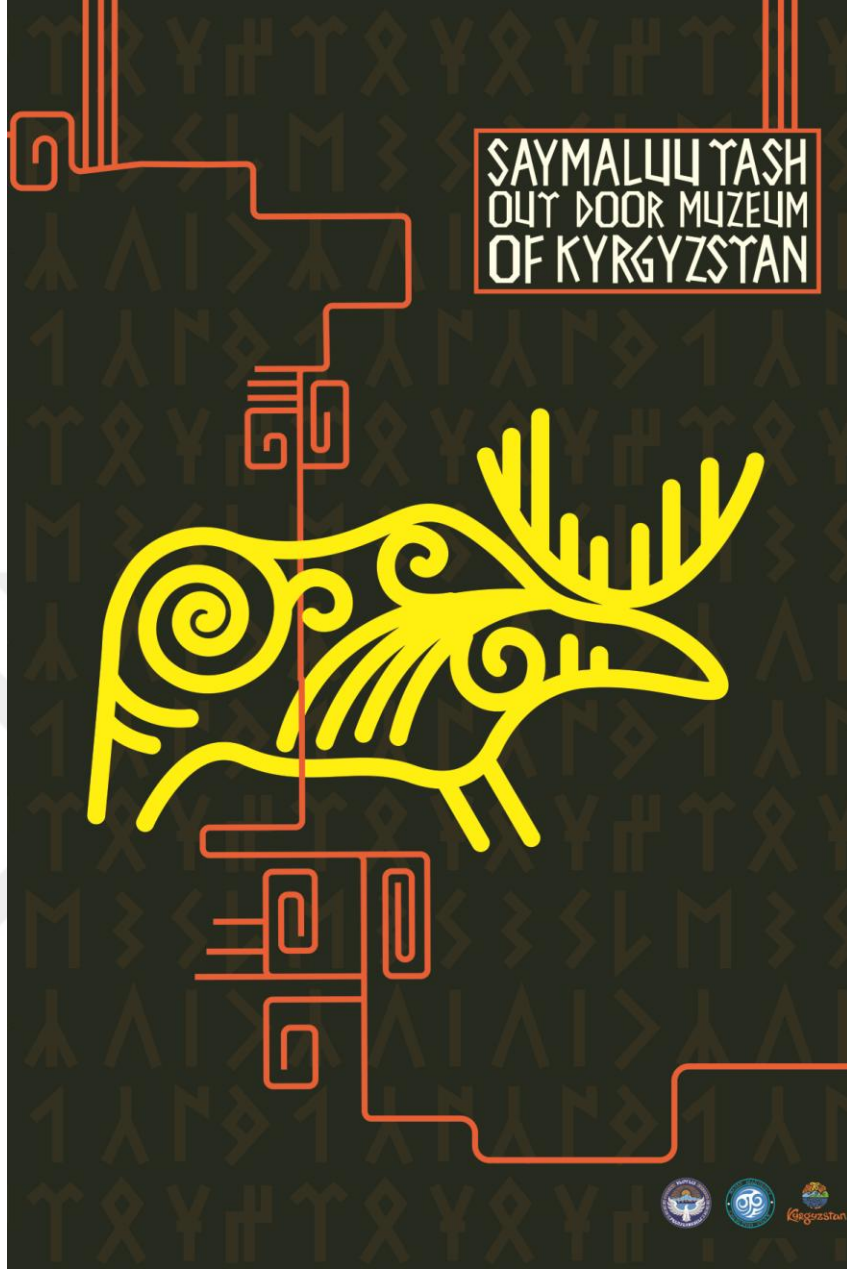

Görsel 51 Tüm Tanıtım Afişinde Tipografi ve Logo Yerleşimi

Hazır hale gelmiş illüstrasyonlar afişin orta kısmına yerleştirilmiş, uygulama kısmı tamamlanmıştır (Görsel 52, 53, 54, 55, 56).

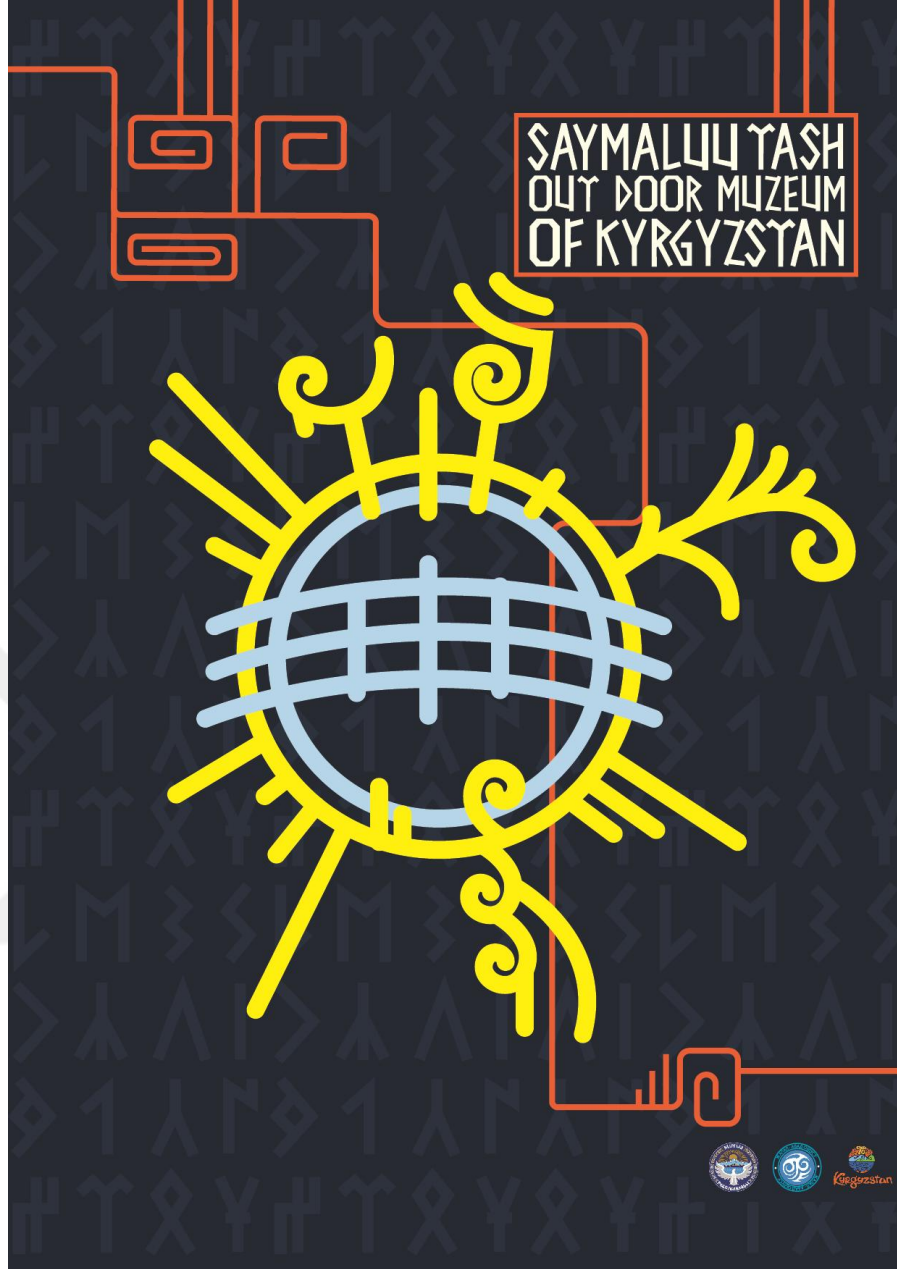
Görsel 52 Saymalıtaş Tanıtım Afişi, Geyik Figürü Kullanımı

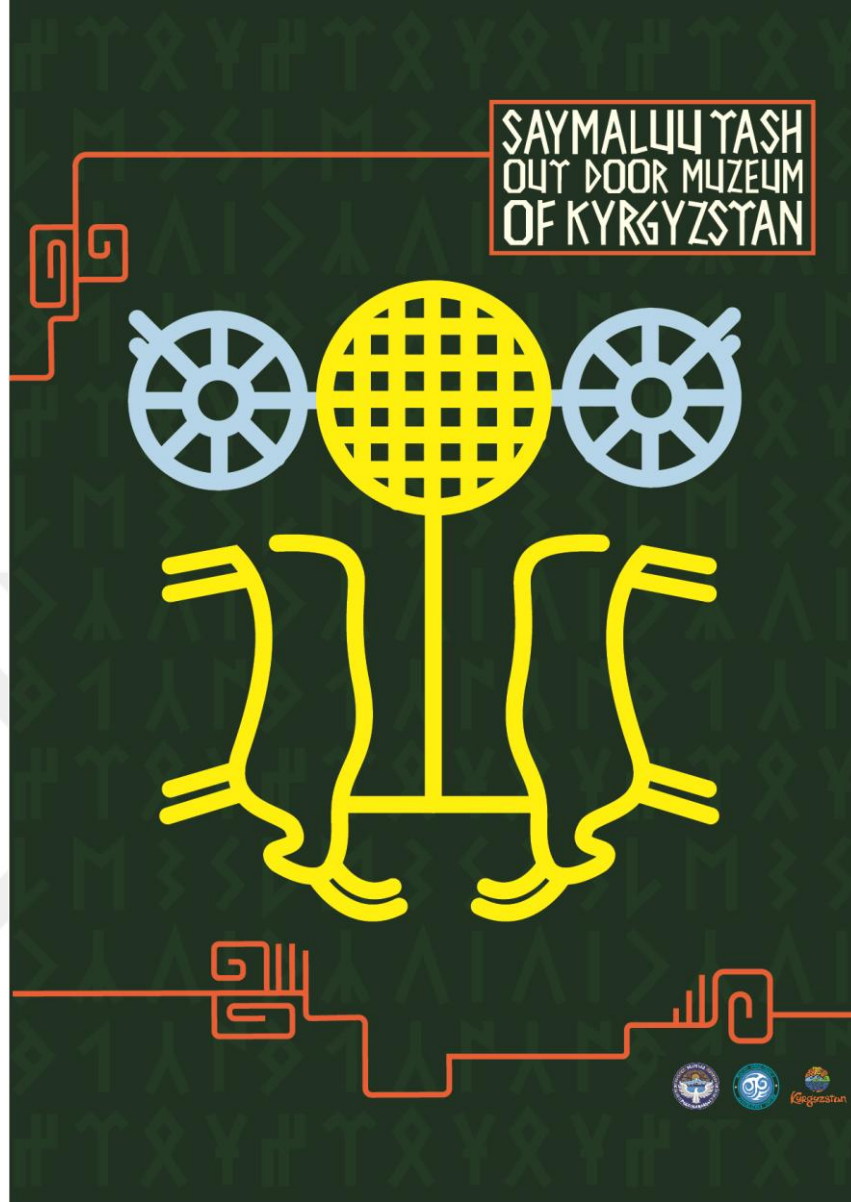
Görsel 53 Saymalıtaş Tanıtım Afişİ, Boğa Figürü

Görsel 54 Saymaltaş Tanıtım Afişi, Güneş Başlı İnsan Figürü

Görsel 55 Saymalıtaş Tanıtım Afışı, "Tengri" Damgası

Görsel 56 Saymalıtaş Tanıtım Afişi, Şaman Figürü

Tanıtım amaçlı yapılan afişte önceki bölümlerde yer alan Kırgız kültürü ve Kırgızların kültürüne bağlı olduklarını yansıtmak için ortak görsel bir dil ile anlaşılması sağlanmıştır.

SONUÇ

Petroglifler mağaralardan başlayıp bugünlere kadar uzun yol kat etmiş; ilk günlerde sadece arkeologlar tarafından incelenen petroglifler, zamanla farklı bilim alanlarının da dikkatini çekmiştir. Çalışmanın araştırma sürecinde petroglifleri araştırmakta olan bir çok başarılı araştırmacıların makalelerinde, kitaplarında petrogliflere dair öne sürdükleri bilgilerden yararlanılmıştır. Ancak petroglifler başta tarih olmak üzere, bütün bilim dallarıyla ilgili bilgiler içermektedir. Grafik tasarım bu dalların sadece bir tanesi olsa da aslında en önemlilerindedir. Çünkü petrogliflerin geneli piktogram, sembol, işaret ve damgalar gibi araçlardan oluşmaktadır. Grafik tasarımın bir başka adıyla görsel iletişimin temelini oluşturanlar da sayılan araçlardır.

Evrensel dile sahip olan görsel iletişimin başlangıcı petroglifler, ilk önce mağaralarda görülmüş, daha sonra insanoğlunun doğaya alışmasıyla birlikte kayalara taşınmıştır. Bu petroglifleri çizen topluluklar yaşadıkları çevreyi, yaşam tarzlarını, inançlarını günümüzde anlaşılması ne kadar zor olsa da oldukça estetik bir şekilde yansıtmaya çalışmışlardır.

Petrogliflerin yolculuğu, ideogram, piktogram, işaret ve sembol olmak üzere görsel iletişimin en temel araçlarını bir arada toplamaktadır. Bu dönüşümün içerisinde insanoğlu her zaman yer almıştır. Petroglifler insanlık tarihi kadar eskidir. Günümüzde kullanılacak kadar yenidir.

Günümüzde kimliğe sahip çıkma, vatana, toprağa sahip çıkma gibi duygular artmakta; duygularını dışa vurma için bireyler, kültürüne ait tarihi sembolleri kullanmaktadır. Fakat bu gelişme zamanla bir gurur değil alışkanlığa dönüşmektedir. Bu dönüşümün sonucu yanlış anlaşılmayı ortaya koymaktadır. Oysa petroglifler bir milletin her şeyidir. Bu çalışma petroglifleri görsel iletişim ilk kaynağı olarak gören tasarımcılara güncel kaynak olmak üzere, kültürlerini tam anlamıyla anlatmak isteyen tasarımcılara rehber olacağı ve kültürüne bağlı olan bireylerin ilgisini çekeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitap

- ATALAYER, F. (1994). **Görsel Sanatlarda Estetik İletişim**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- ARIKAN, A. (2008). **Grafik Tasarımda Görsel Algı**, Eğitim Akademi Yayınları, Konya.
- BAYAT, F. (2007). **Türk Mitolojik Sistemi 1**, Ötüken yayınları, İstanbul.
- BAYAT, F. (2007). **Türk Mitolojik Sistemi 2**, Ötüken yayınları, İstanbul.
- BİLGİLİ, N. (2014). **Türklerin Kozmik Sembolleri, Tamgalar**, Hermes Yayınları, İstanbul.
- BECER, E. (2006). **İletişim ve Grafik Tasarım**, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.
- CUSUPAKMATOV, L. (2006). **Petroglifi Saymalıtasa kak Obyekt Piktografii**, Bilim yaym evi, Oş.
- CUSUPAKMATOV, L. (2006). **Komunikativnaya struktura Piktografiçeskikh Tekstov Petroglifof Saymalı-Taşa**, OşTU Yayın evi, Oş
- CUSUPOV, K. (1993). **Kırgızdar 2**, Kırgızstan yayınları, Bişkek
- DEMİRAY, U. (2003). **Genel İletişim**, Pegem A Yayınları, Ankara.
- ESİN, E. (2003) **Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler**, Kabalcı yaym evi, İstanbul.
- ELİADE, M. (1992) **İmgeler Simgeler**, A.Kılıçbay (çev.), Gece Yayınları, Ankara.
- ELİADE, M. (1994) **Ebedi Dönüş Mitosu**, Ü. Altuğ (çev.), İmge Yayınları, Ankara.
- NOVOZJENOV, V.A. (2012). **Communications and Earliest Wheeled Transport of Eurasia**, Taus Publishing, Moskow.

HOPPAL, M. (2016). **Semboller ve Semboller Kaya Resmi ve Göstergebilim**, F. Sel (çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

OSKAY, Ü. (2015). **İletişimin ABC'si**, İnkılap Yayınları, İstanbul.

UÇAR, T.F. (2014). **Görsel İletişim ve Grafik Tasarım**, İnkılap Yayınları, İstanbul.

SOMUNCUOĞLU, S. (2011). **Saymalıtaş, Gökyüzü Atları**, İlke Yayınları, İstanbul.

SOMUNCUOĞLU, S. (2010). **Taştaki Türkler**, İlke Yayınları, İstanbul.

ŞENYAPILI, Ö. (1996). **Görsel Sanatlar ve İletişim**, Sanatyapım Yayınları, Ankara.

TENTİEV, C. (2014). **Znak Solnse**, Altın Tamga Yayınları, Bişkek.

ÖĞEL, B.(1971). **Türk Mitolojisi 1**, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul.

ÖĞEL, B.(1971). **Türk Mitolojisi 2**, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul.

ÖMÜRALİEV, Ç.(1994). **Tenirçilik**, Kron yayınları, Bişkek.

Ansiklopedi

Bolshaya Sovetskaya Ansiklopedisi, (1975). C.6, Sovetskaya Moskva Yayınları, Moskva.

Makale

ALYILMAZ, C. (2013). (Kök) Türk Harfleri Eski Türk Yazıtlarının Kırgızlar Açısından Önemi, **Uluslar Arası Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Vol no.2/4, s.1-26, 6.

YILDIZ, B. (2014). Balasagun-Burana Açık hava Müzesi ve Arap Harfleriyle Yazılmış Mezar Taşları, **Tarih Okulu Dergisi**, Vol no.XVIII, s.185, 189.

DEVLET, E.G. (2004). Altamira - "Koroleva Raspisnıh Pesher", **Priroda Dergisi**, Vol no.12, s.41, 42.

AKSOY, M. (2011). Kaya Resimlerinden Alfabeyle Avrasya'da Türk Damgaları, **Türk Dünyası Tarihi Eğitim Dergisi**, 2.

DEMİR, N. (2010). Kaya Üstü Resmi (Rock Art) Olarak Dağ Keçisi/Elik ve Tarihi Altyapısı, **ZFWT Dergisi**, Vol no.2, s.2, 7.

DEMİR, N. (2009). Türk Tarihinin ve Kültürünün Kaynağı Olarak Kaya Üzeri Resimler (Petroglifler) ve Yazılar, **ZFWT**, Vol no.1, s.1, 6, 8, 13-14, 17,19

GÜLLÜDAĞ, N. (2015). Türklerde Damga Geleneği ve Nogay Türklerinin Damgaları Üzerine Bir İnceleme, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Vol no.3. s.6, 133, 135, 145

NURDİNOV, A. (01 Ocak 2010). "Saymaluu Taş", **Zamandaş Gazetesi**, s.5.

SEZER, O. (01 Ocak 2012). "Üst Paleolitik Dönem Mağara Sanatı", **Arkeoloji Gazetesi**, 1, 4 ,6

TASHİEV, J. (15 Haziran 2010)." Saymaluu Taş", **Kök Asaba gazetesi**, s.14.

KIYAR, N. (2008). Orta Asya'dan Anadolu'ya Değişen Coğrafyalarda Petroglifler, **Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi**, s.26, 184, 189

YILMAZ, A. ve DAŞMAN. A. (2010). Saymalı Taş'ın Bronz Dönemi Petroglifleri, **S.B.E. Dergisi** s.5, 144, 146, 147.

YAZAR,T. (2012). Görsel İletişim Aracı Olarak İşaret, Piktogram ve Sembollerin Kullanım Alanlarına Göre İnsan Davranışları Üzerindeki Etkileri ve Semiyotik Açından Değerlendirme, **JASSS**, Vol no.5, s.8, 1306, 1308, 1310, 1311-1312

Tez

BAŞER, M. (1994). **Görsel İletişimde Piktogram ve Sembollerin İnsan Üzerinde Etkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi SBE.

SORGUNALP, Ö. (2017). **Kitap Kapağı Tasarımında Görsel Bütünlük**, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi GSE.

KEŞ, Y. (2001). **Görsel İletişimde İllüstrasyonun Kullanım Alanlarına Kuramsal Bir Yaklaşım**, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi GSE.

ŞAHİN, C. (2008). **Grafik Eğitiminde Tarihi Sembollerde Stilizasyon ve Günümüz İkonları İlişkisi "Kadın Figürü Örneği"**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi EBE.

Ders Notu

SEZGİN, S. (t.y). **"Görsel İletişim"**, Ders Notları.
http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/78386/35647/1-sabis-g%C3%B6rsel_ileti%C5%9Fim.pdf

Kişisel Görüşmeler

ALAMANOVA, Ç. (20.01.2018). Kişisel Görüşme,
<https://www.facebook.com/AlamanovaC/>

MIRZAEV, A.(22.01.2018). Kişisel Görüşme,
<https://www.facebook.com/saimaluu.tash/>

NURDİN, U. (27.12.2017). Kişisel Görüşme, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi.

LISOGOROV, A. (20.01.2018). Kişisel Görüşme, singer@mail.ru.

Video

İstoriya Kırgızstana, 8dk, Kırgızistan, Creative Common, 2017

TV Programı

Nikolaevna, E. (Yapımcı), (10 şubat 2017). **Tan Şoola** (Televizyon Programı), Bişkek, NTS.

Film

Gardner, D. (Yapımcı), (2010). Merphy, R (Yönetmen), **Eat Pray Love** (Film),
Colombia pic, USA

İnternet

ALYILMAZ, C. (t.y) **Petroglifler, Kaya Üstü Tasvirler** , KTMU, Fen Edebiyat
Eğitim Fakültesi,
(http://journals.manas.edu.kg/mjtc/oldarchives/2004/16_780-2048-1-PB.pdf)
(12. 09. 2017).

Wikipedia.org

Filisofedu.ru